

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувачка випускової кафедри

_____ Ніна РЖЕВСЬКА

« _____ » _____ 2022 р

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: **«ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

Виконавець: здобувачка вищої освіти 4 курсу, 408 Б групи, Ковальчук Аліна
Валентинівна

Керівник: к.і.н., доц., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Дерев'янок Ігор Петрович

Нормоконтролер _____ Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	8
1.1.Основні підходи до визначення поняття «національна ідентичність».....	8
1.2.Концепції національної ідентичності у вітчизняній та зарубіжній політології....	14
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО - ІСТОРИЧНЕ ЯВИЩЕ.....	21
2.1. Чинники та механізми формування національної ідентичності.....	21
2.2. Основні тенденції розвитку національної ідентичності.....	27
2.3. Соціокультурні виміри національної ідентичності	36
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	41
3.1. Вплив глобалізаційних процесів на національну ідентичність.....	41
3.2. Шляхи збереження самобутності націй в епоху глобалізації.....	48
3.3. Виклики українській ідентичності.....	56
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Національна ідентичність робить кожен народ особливим і є рисою, яка відрізняє одну спільноту від іншої завдяки наявності власної мови, культури, території, цінностей та національних символів. Все це дуже важливо берегти тим народам, які прагнуть мати свою державність. Загалом державні інституції в усьому світі проводять політику, спрямовану на заохочення людей оберігати свою національну ідентичність та її елементи, але рішення про те, чи потрібно любити і цінувати свою країну, яке приймає кожен громадянин окремо, має бути свідомим, тому дуже важливим є середовище, в якому людина зростає і формується як особистість. З дитинства людина переймає національну ідентичність від оточуючих, вчиться розмовляти мовою, зрозумілою для її спільноти, жити за традиціями, цінностями та законами своєї країни. Патріотизм і любов до своєї держави спонукає людину боротися за свою культуру, свободу, свій народ і територію в умовах кризи в країні, трагічних подій, політичної нестабільності, а також у сучасному світі та в умовах глобалізації, яка розмиває кордони між країнами через високу мобільність населення, поширення глобальної культури.

Самоідентифікація націй у європейських країнах зазнає суттєвого впливу глобалізації, однак колишні радянські країни досить частіше стикаються з проблемами, які пов'язані з формуванням та зміцненням власної національної ідентичності, що зумовлено довгим періодом перебування у складі Радянського Союзу та сприйняттям його населення як єдиного народу, не розділеного на російську, білоруську, литовську, українську та інші окремі нації. Дана проблема є дуже важливою для України, оскільки наша держава протягом історії свого існування тривалий час перебувала під контролем інших країн та імперій, не мала власної державності, що призвело до культурної та мовної асиміляції українців серед інших народів.

Завдяки загальнопоширеним засобам масової інформації, майже все населення планети, за винятком окремих країн, живе в єдиній системі подій. За таких умов культурні процеси та явища, зокрема Інтернет, реклама, мода, кінематограф,

політичні та наукові події, відкриття, спортивні досягнення тощо, є дуже важливими не лише для об'єднання суспільства, зокрема в єдиному глобальному інформаційному просторі, але і для визначення етнічної та культурної ідентичності кожного народу, який може створювати власну унікальну моду, музику, рекламу, кінематограф, соціальні мережі і т.д. Велика кількість країн досі стикається з перепонами у своєму намаганні зміцнити свою національну ідентичність в епоху глобалізації, наслідками якої є інтеграція та взаємозалежність національних економік і поступове відходження на «задній план» національної культурної своєрідності. Почуття єднання у суспільстві може збільшуватись або зменшуватись залежно від впливу зовнішніх загроз. Прикладом може слугувати сплеск патріотизму та об'єднання українського суспільства під час боротьби зі збройною агресією та загарбницькими планами Росії.

Глибинна сутність феномену національної ідентичності, яка закладена в кожній державі, є основою для формування характерних рис і особливостей кожного народу. Необхідною умовою для повноцінного формування непохитної національної ідентичності в умовах глобалізації, є позитивне ставлення громадян до своєї держави, позитивне сприйняття своєї нації, її історії, культури і, на сам кінець, віра у майбутній розвиток та успіх держави у світовій політиці. Глобалізація є дуже суперечливим поняттям і має як позитивні, так і негативні наслідки. Одним із найважливіших наслідків є те, що процеси глобалізації зменшують роль національної держави та ставлять під сумнів її розвиток та проведення самостійної діяльності, не озираючись на країни, які мають досить потужний вплив і авторитет на міжнародній арені.

З другої половини ХХ століття та по сьогоднішній день, глобалізація стрімко охоплює всі сфери суспільного життя. Наш світ не стоїть на місці, він швидко розвивається, а також змінює життя кожної людини, яке більше не вкладається у звичні межі особистої, етнічної, національної, культурної самоідентифікації через формування глобальної взаємозалежності країн і народів. Причинами явища взаємозалежності можна назвати формування світового ринку капіталів, праці, товарів і послуг, єдиного інформаційного простору та глобальної культури. В епоху

глобалізації, яка спричиняє інтеграційний розвиток світу, промені національної ідентичності поступово згасають в умовах впливу глобалізаційних процесів на економіку, культуру і навіть політику кожної країни.

У ході дослідження за темою кваліфікаційної роботи необхідно поступово розглянути та проаналізувати сутність поняття «національна ідентичність», проблеми та шляхи збереження національної ідентичності в епоху глобалізації, а також умови формування та еволюцію розвитку національної ідентичності для того, щоб визначити як глобалізація впливає на культурний і національний розвиток світу. Важливо також визначити, за допомогою яких методів можна запобігти у глобальній культурі та економіці особливостей кожної з націй, які відрізняють їх одну від одної. Майже кожна держава здавна стикається з проблемою збереження національної ідентичності, і ця проблема досі залишається важливим аспектом реальності багатьох держав. Навіть у сучасному світі нам, як членам суспільства, для самоідентифікації дуже важливо розуміти та чітко визначити, до якої нації ми належимо, адже національна ідентичність – це частина людської свідомості, яка впливає на наше світосприйняття, наші прагнення, стиль життя, ціннісний вибір та долю.

У зв'язку з тим, що питання національної ідентичності не втрачає своєї актуальності у сучасному світі, на сьогоднішній день вітчизняними та зарубіжними науковцями вже сформовано головні концепції національної ідентичності, а також вже існує достатня кількість основних підходів до визначення поняття «національна ідентичність». Окрім цього, велика увага приділяється дослідженню впливу глобалізаційних процесів на національну ідентичність, однак варто більш детально вивчити еволюцію цього явища, розглянути проблему збереження самобутності націй в епоху глобалізації та окремо дослідити виклики, перед якими опинилась сучасна українська нація.

Актуальність теми. Національна ідентичність є одним із найважливіших аспектів міжнародної безпеки будь-якої країни світу тому, що від змісту та характеру національних особливостей держав залежить майбутнє націй. Саме тому будь-яка країна, яка хоче бути дійсно незалежною, повинна мати власну

національну ідентичність. Процеси глобалізації та їх наслідки є досить неоднозначними, однак вони ,безумовно, призводять до актуалізації питання національної ідентичності, яке навіть здатне перетворитись на проблему виживання нації через збільшення міграційних потоків, поширення та популяризацію глобальної культури тощо. З цією загрозою на даний час досі стикається велика кількість країн, світ продовжує розвиватись та інтегруватись, що загострює проблему національної ідентичності, яка на сьогодні потребує від світової спільноти уваги, дій та рішень. Отже, важливо, перш за все, зрозуміти суть цього феномену, оскільки національна ідентичність містить у собі такі елементи, які жоден народ не повинен втратити – це мова, територія, культура та історія.

Мета. Дослідження сутності феномену національної ідентичності в епоху глобалізації.

Завдання:

- проаналізувати основні підходи до визначення поняття «національна ідентичність»;
- розглянути концепції національної ідентичності у вітчизняній та зарубіжній політології;
- охарактеризувати чинники та механізми формування національної ідентичності;
- сформувати основні тенденції розвитку національної ідентичності;
- визначити соціокультурні виміри національної ідентичності;
- дослідити вплив глобалізаційних процесів на національну ідентичність;
- розробити шляхи збереження самобутності націй в епоху глобалізації;
- визначити виклики українській ідентичності.

Об'єкт дослідження. Національна ідентичність в умовах глобалізації.

Предмет дослідження. Феномен національної ідентичності та його еволюція розвитку.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає принцип узагальнення даних науково-методичної літератури. Метод аналізу було використано для визначення основних підходів та концепцій національної

ідентичності; метод спостереження використано для розгляду умов та тенденцій розвитку національної ідентичності; методи аналізу та порівняння використовувались для визначення впливу глобалізації на ідентичність націй.

Практичне значення отриманих результатів роботи полягає в можливості використовувати отримані результати на наукових конференціях присвячених вивченню проблем сучасних міжнародних відносин, а також історії міжнародних відносин.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, загального висновку, списку використаних інформаційних джерел. Загальний обсяг тексту - 76 сторінок. Список використаних інформаційних джерел нараховує 80 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Основні підходи до визначення поняття «національна ідентичність»

Національна ідентичність – це відчуття людиною своєї приналежності до нації та країни, яке формується на основі сукупності різних структурних елементів, пов'язаних з культурою, мовою, територією, релігією, традиціями, етнічністю, які характерні для певної спільноти. Національна ідентичність є основоположною для відчуття об'єднаності суспільства в межах держави. Вона ґрунтується на концепції народу, що являє собою спільноту людей, історично та культурно пов'язаних між собою, які проживають на території певної держави. Окрім культурних аспектів, тобто традицій, звичаїв та мови, національна ідентичність, як правило може виражатись через національні символи, такі як гімн, прапор і герб.

Ідентичність нації може конструюватись на підпорядкуванні політичній структурі, яка існує в державі або може бути гнучкою системою, в якій в межах однієї держави вільно співіснують різноманітні ідентичності, або люди з однаковою ідентичністю в різних державах, як наприклад, єврейський народ. Національна ідентичність може проявлятися через націоналізм, патріотизм та через різні почуття: від гордості та любові до своєї держави і народу до фанатизму, чи навіть нетерпимості та ворожості до представників інших культур.

«Почуття патріотизму, прихильності та гордості за свою спільноту, які забезпечують існування могутньої національної ідентичності, почали проявлятися у 16-18 століттях, у Новий час, коли виникали національні держави»[60,с.68]. Національна ідентичність є складовою того, що деякі вчені називають «уявною спільнотою», де національні цінності, які можуть сприйматися та поважатися людьми різного етнічного та соціального, культурного та релігійного походження, проте народженими на одній території. Мається на увазі, що національна ідентичність на географічній території національної держави передається всередині її населення, яке часто підтримує риторичку націоналізму. Тобто, самі громадяни

певної країни можуть свідомо або несвідомо переповідати іншим історію про своє походження та культуру, яка вважається національною, створюючи загальнонаціональний образ та виступаючи тим чинником, який впливає на об'єднання всього населення в єдину спільноту людей, які розуміють свою спорідненість.

«Національна ідентичність містить у собі певну сукупність елементів, які можуть бути пов'язані разом або окремо з «національністю» або з набором характеристик, які визначають колективну ідентичність»[20,с.4]. Перший елемент – це мова. Не дивлячись на здатність людини вивчати різні іноземні мови, розмовляти і навіть думати іноземною, завжди буде існувати рідна мова, якою людина говорить від народження і спілкується з близькими, з якою індивід з дитинства вбирає у себе через мову свою національну ідентичність. Другий – історія та традиції. До цього елемента входять різні складові культури та історії: від національних свят, кулінарії, обрядів, власного фольклору, традиційних оповідань, прислів'їв, міфів, стилів народних танців та музики, до великої кількості історичних пам'яток, культурних скарбів і витворів мистецтва.

Релігія, як важлива частина культури певних країн, виступає третім елементом національної ідентичності. Деякі країни є спадкоємцями культурної традиції, пов'язаної з релігією, яка яскраво вирізняє особливості різних націй. Наприклад, католики країн Заходу за світосприйняттям відрізняються від протестантів, і особливо від жителів буддистських народів Азії.

Раса та етнічна приналежність – 4 елемент. Хоча нації 21 століття являють собою расову і культурну різноманітність через явище міграції, насправді поняття національності дуже тісно пов'язане з расою, тобто зі схожістю людей за кольором шкіри або рисами обличчя, як в Африці або Китаї. Національні символи також важливі, оскільки вони є набором визначальних знаків, які обрані для представлення національної національної ідентичності: гімн, прапор, герб. А також природні символи, наприклад українські: калина, верба, вінок, лелека, вишитий рушник тощо. В Японії герб замінює квітка хризантема, яка є символом японської нації та її емблемою. Національна ідентичність має соціальні, культурні та просторові ознаки,

і оскільки нації асоціюються з державами, то мають відношення до політичного середовища. «Зі створенням сучасних національних держав, ідентичність стала справою держави. Держава стала менеджером ідентифікації, для якої встановлюються правила та засоби контролю і розвитку. За логікою моделі національної держави, вона має бути більш-менш жорсткою в питаннях ідентичності»[29,с.6].

«Поняття «рівність» асоціюється з ідентичністю тому, що люди, які належать до однієї групи (нації, народу, держави), схожі між собою саме в нюансах, які відрізняють їх від тих, хто до групи не належить. Дана модель «схожості – неподібності» є одним із визначальних чинників національної ідентичності»[37,с.12]. Для визначення характерних ознак, що дають змогу окреслити ідентичність нації, зазвичай використовується об'єктивний підхід до вивчення національної ідентичності, у якому визначаються її об'єктивні елементи. Тобто, можна говорити про національну ідентичність групи, якщо присутні такі її характеристики: історична територія або батьківщина, історична пам'ять, загальнонаціональна культура, спільна для всіх громадян, рівні права всіх членів суспільства і т.д.

Усвідомлення, знання та можливість людей відчувати приналежність до групи, яка наділяє їх характеристиками, притаманними лише членам тієї ж групи, є важливими для визначення національної ідентичності. Щодо проблеми національної ідентичності, в умовах постійних змін у світовому співтоваристві, постійно розробляються різні ідеї та підходи у сучасній науці. Тим не менш, досліджуючи національну ідентичність, можна зрозуміти, що не зважаючи на великий арсенал літературних та наукових джерел, досі немає чітко визначеного тлумачення поняття «національна ідентичність», що пов'язано, зокрема, з його багатогранністю та з великою кількістю елементів, які є частиною цього феномену.

«Як в українській, так і в західній науці використовуються такі основні підходи для пояснення значення національної ідентичності: примордіальний, модерністський та постнекласичний (конструктивістський). За примордіалістським підходом відокремлюються два напрями: соціобіологічний та еволюційно-

історичний» [21, с. 43]. Наслідувачі першого розглядають націю як найвищий ступінь в динаміці розвитку етносу. Вчені, які погоджуються з цим підходом, вважають, що «нації створюються на фундаменті еволюції та генетики і являються об'єднанням групи людей, які мають спільну мову, культуру, традиції, ментальність, самосвідомість, схожі цінності та прагнення».[28, с. 9].

Прихильники еволюційно-історичного напрямку розглядають нації як соціальні спільноти людей, які мають між собою глибинний зв'язок у соціально-історичному контексті. Модерністи вважають, що нація – це не те, що дає нам природа. Нація виступає результатом економічних змін в певній країні, результатом розвитку техніки, науки та досягнень у цих сферах, утворення сучасних держав, формування загальної стандартизованої системи освіти тощо. А національна ідентичність – це самовизначення і само сприйняття народу, а також повага нації до своєї історії, яку необхідно вивчати і знати, це повага до національної культури і традицій, розуміння народом своїх унікальних і особливих рис. Конструктивістський підхід заснований на розумінні нації, як колективу, члени якого об'єднані на основі спільності. Також за цим підходом вважається, що різні нації створені штучно в межах окремих колективів.

«У науковій літературі прийнято виділяти три складові у структурі національної ідентичності:

- когнітивна – знання, уявлення про специфіку своєї спільноти;
- афективна – оцінка своєї спільноти, ставлення до членства в ній, значущість цієї приналежності для індивіда;
- поведінкова – реальний механізм не лише усвідомлення, але й прояву особистості, як представника певної нації, залучення громадянина до суспільного життя»[38, с.18].

Загалом, скептики вважають, що національна ідентичність виступає перешкодою для формування глобальної ідентичності тому, що національна ідентичність зумовлює збереження традиційних цінностей та уподобань, ритуалів, що, звісно, не сприяє культурній модернізації у сучасному світі. Оптимісти

натомість висловлюють думку про те, що навіть незважаючи на це, національна ідентичність не заважає, а навпаки зберігає мультикультурність світу.

Складність визначення сутності поняття «національна ідентичність» зумовлена неоднозначністю трактування споріднених понять, наприклад нація та ідентифікація. З'ясовуючи суть національної ідентичності, слід розглянути суміжне поняття «ідентифікація». Зокрема, на думку вітчизняного науковця П.Гнатенка, «поняття «ідентифікація» може розглядатися за трьома нюансами. По-перше: як центральна складова свідомості із запитанням «Хто я?» та відповіддю на цього. По-друге, як один із чинників само сприйняття особистості. По-третє, як показник ступеня розвитку групи, або як колективна ідентифікація»[51, с.18]. За своєю соціальною сутністю, людина з одного боку прагне бути частиною суспільства, а з іншого – тяжіє до відокремлення як особистості. Важливість почуття ідентичності полягає в тому, що вона надає людині соціально важливий комплекс цінностей, символів і традицій, які є орієнтирами для громадської свідомості у державі. Поняття національної ідентичності у найзагальнішому вигляді означає колективну приналежність до конкретної національної спільноти, її культури.

В.Грінфельд звертає увагу на те, що «найважливішою ознакою сформованої національної ідентичності в країні є те, що її народ визнано нацією» [52,с.10]. Американська дослідниця називає чотири найважливіші аспекти національної ідентичності:

- спільне історичне минуле, мова, обов'язки, прагнення, віра в майбутнє своєї держави та повага до її символів, традицій тощо;
- спільна діяльність, відчуття єдності, схожості;
- проживання на одній території та в одній країні;
- спільні ознаки, національний характер, схожа ментальність, загальнонаціональна культура.

«Дані характеристики національної спільноти разом з тим є визначальними рисами національної ідентичності» [52,с.11]. Важливо розуміти, що дане поняття є багатовимірним, тому не може бути звужене до одного аспекту. Для національної ідентичності також характерне поєднання суб'єктивних та об'єктивних ознак, що

відрізняють одну націю від іншої. Тим не менш, найсуттєвіші її елементи – це колективна (історична) пам'ять, відчуття спільної національної долі та спільна майбутнього, спільні переживання, надії, спільні цінності і загалом усе, що зумовлює формування колективного «ми», що гарантує єдність нації. На колективне конструювання національної спільноти впливають також стереотипи, міфи та ціннісні уявлення.

Отже, існують різні підходи до визначення поняття «національна ідентичність», зокрема примордіальний, конструктивістський та модерністський. Усвідомлення нацією своєї ідентичності сприяє колективному творенню образу національного співтовариства. Цей образ та його репутація залежить від таких передумов як економічна та політична ситуація, зовнішніх загроз, авторитету та статусу країни на міжнародній арені, а також від рівня життя населення в тій чи іншій державі. Національна самоідентифікація - це багатогранний процес ототожнення особистості з певною нацією. Найважливішими елементами національної ідентичності є культура, мова, територія.

1.2. Концепції національної ідентичності у вітчизняній та зарубіжній політології

Проблеми національної ідентичності досліджує велика кількість зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема серед західних дослідників особливо виділяються Е. Сміт, Р. Брубейкер, Дж. Скопфлін. А серед українських – Л. Нагорна, Г. Касьянов, Є. Макаренко, В. Даренська та інші.

Деякі вчені поділяють підходи до вивчення національної ідентичності на жорсткі та м'які концепції. М'які концепції беруть за основу на конструктивістський підхід до ідентичності. Жорсткі концепції керуються есенціалістським розумінням ідентичності, яке ґрунтується на судженні, що індивідуальна та колективна ідентичність формуються виключно через акти індивідуальної чи колективної волі. Ідентичність розглядається як риса, якою вже володіють або хочуть володіти всі індивіди та соціальні групи, які хочуть бути справжніми громадянами своєї країни.

На початку 90-х років ХХ століття, концепція національної ідентичності складалась зі спільних елементів: якщо говорити про громадянську ідентичність, то це аспект рівності громадян у правах, однак для етнічної ідентичності – це загальнонаціональна територія, мова, культура, релігія. Особлива увага до визначення та типологізації національної ідентичності з'явилась у колишніх радянських країнах в кінці 1990-х років. Саме у цей період такі західні науковці, як Дж. Скопфлін та Р. Брубейкер, вирішили зробити етнічність центральною частиною питання національної ідентичності.

На думку Р. Брубейкера, «етнокультурний аспект є складовим у домінуючому типі національної ідентичності, наприклад, в країнах Східної Європи»[6,с.12]. За висновками даного науковця, саме в країнах Східної Європи та ще деяких інших, створенню державності передували націоналістичні рухи. У нових демократіях національна ідентичність відсторонена від ідеї громадянства і зосереджена на передачі соціальної відповідальності уряду. Інший вчений, Дж. Скопфлін, наголошує на зв'язку комуністичної ідеології та історичних закономірностей її

появи з етнічним націоналізмом. Критичне переосмислення стандартних підходів до національної ідентичності відбулось за світанку 21 століття.

Окрім цього, дослідники акцентували свою увагу на вдосконаленні аналізу національної ідентичності з соціально-філософської точки зору. Американським науковцем С. Шульманом було розроблено та впроваджено власну стратегію оцінювання національної ідентичності, яка базувалась на дослідженнях країн Європи та Північної Америки. До даної стратегії входив порівняльний аналіз показників національної ідентичності, включно із загальним та систематизованим підходами. Концепція даного науковця передбачає розмежування етнічної та культурної складових національної ідентичності. С. Шульман вважав, що «етнічна, громадянська або культурна складові ідентичності є найважливішими для об'єднання нації»[71,с.15]. Комплекс національної ідентичності за С. Шульманом складається з десяти компонентів, зокрема:

- п'ять елементів громадянської ідентичності, серед яких: спільне громадянство, територія, загальне прийняття певної ідеології чи системи політичних принципів, довіра населення до влади країни, в якій вони живуть, політично-правова рівність громадян, особисте прагнення кожного громадянина бути частиною нації;
- три елементи культурної ідентичності: традиції, релігія, мова;
- два елементи етнічної ідентичності: раса і походження.

С. Шульман вважає, що «культурна та громадянська ідентичності відрізняються одна від одної» [71,с.15]. Якщо під культурною ідентичністю розуміється культурна спільність мови, релігії та інших аспектів, то громадянська ідентичність та націоналізм зумовлюють єдність суспільства певної країни на засадах спільної держави, та дотримання її законів, довіри до влади і розуміння існуючих політичних принципів. Вітчизняні науковці, як і західні, зробили значний вклад у дослідженні феномену національної ідентичності. Наприклад, В. Даренська виділила декілька підтипів національної ідентичності, серед яких основними є:

1) «протонаційний або архаїчний, який виникає в межах первісної родової спільноти людей, що передуює виникненню етносів і націй у сучасному розумінні

цього слова»[8,с.6]. Характерною рисою цього підтипу є розмежування на «своє - чуже», а ознаки спільності не відокремлюються від родинних зв'язків;

2) «романтичний – почуття власної гідності кожної людини у національній спільності»[8,с.6]. За цим підтипом нації вважались спільністю людей у часі та просторі, а самовизначення націй проходило у процесі від'єднання від інших народів та формування власної ідентичності. Даний тип ідентичності особливий тим, що для нації характерний та важливий інтерес до народної культури, народної творчості;

3) сучасний тип стосується розвитку політичної ідентичності, патріотизму, націоналізму тощо. За цим типом, держава – це основа ідентичності і фундамент, на якому вона тримається. Четвертим типом є постмодерн.

Автор даної концепції вважає поняття національної ідентичності конструкцією, складеною з численних взаємозв'язаних елементів, наприклад територіальних, економічних, політико-правових, етнічних, культурних. Дані елементи зумовлюють солідарність між людьми, яких об'єднує спільна історична пам'ять, традиції, звичаї міфи. Творення національної ідентичності допомагає зрозуміти спрямованість і характер процесів соціального єднання, консолідації та зовнішньої політики. Феномен ідентичності пояснюється декількома соціально-психологічними теоріями (концепціями). «Однією з найбільш обґрунтованих можна назвати теорію соціальної ідентичності з позицій символічного інтеракціонізму (Ч. Кулі, Г. Блумер, С. Страйкер та ін.) Прихильники цього підходу досліджують ідентичність індивіда як продукт соціальних ролей»[36,с.11]. Усі ідентичності (громадянська, етнічна, культурна) мають різні значення для індивідів, а отже спричиняють різні наслідки. Тобто, структура ідентичностей має ієрархічний характер, а ідентичності, які мають найбільше значення для людини, найефективніше і суттєвіше впливають на ідентифікацію та поведінку людини.

Ш. Страйкер сформулював теорію про те, що «різні соціальні ролі, які у своєму житті виконує індивід, створюють унікальний образ його власної ідентичності»[78,с.10]. За цією концепцією люди приписують собі певну ідентичність в процесі взаємодії у суспільному просторі. Таким чином, «Я» індивіда

асоціюється з тими позиціями і виконанням тих ролей, які він / вона собі приписує. Роль людини у суспільстві дуже важлива тому, що саме вона дозволяє людині бути пов'язаною із соціальною структурою своєї держави. Більше того, виконання соціальної ролі дозволяє індивіду бути пов'язаним із соціальною структурою своєї держави, бути частиною суспільства, а отже відчувати з ним зв'язок і переймати загальні риси національної ідентичності свого народу. Тобто, згідно з цією концепцією, колективна (національна) ідентичність бере за основу приналежність до соціальної групи.

Інший дослідник, Брейквелл, виділяв самооцінку, самоефективність та оригінальність як принципи ідентичності. Послідовники Брейквелла наголошували на важливості територіального фактору для самоідентифікації індивіда. Тобто члени суспільства надають певного значення та символу території, на якій вони проживають, що робить їхню територіальну приналежність одним із ключових аспектів, які впливають на самовизначення особистості. Міграція загрожує даному принципу ідентичності, який включає в себе важливе значення територіальної приналежності для формування нації. Відчуття духовного зв'язку з місцем проживання формує просторову ідентичність, яка є елементом національної.

За етнопсихологічною концепцією вітчизняний дослідник Є. Макаренко виділив 3 види національної ідентичності.

1) «Поліетнічний – за цим типом індивід рівнозначно сприймає кілька етнічних груп та виявляє цікавість до різних культур і ,зокрема, прагне вивчати іноземні мови»[28, с.4].

2) Етноцентричний – індивід орієнтується на власну етнічну культуру та спільноту, тобто на щось рідне та своє. Однак цей тип зумовлює сприйняття особистості як своїх та чужих: культури, звичаїв та традицій, етносу, національності.

3) Трансетнічний – це досить цікавий та сучасний тип ідентичності, за яким індивід не ідентифікує себе з певною етнічною групою, а вважає себе громадянином світу. Нації зазвичай формуються на основі певної етнічної групи людей. Національна ідентичність є динамічною, часто перебуває у процесі розвитку

та формування й залежить від консолідації суспільства, що використовується як механізм об'єднання населення та зміцнення етнокультурного аспекту нації під час важливих для держави подій, чи під час соціальної або політичної нестабільності.

У сучасному суспільстві національна ідентичність може зазнавати змін, однак елемент етнічності залишається тому, що він стосується минулого, історії нації, її культури, яка формувалася протягом століть і доповнюється новими аспектами у процесі модернізації. новими методами в процесі модернізації. Окрім етнічності, національна ідентичність спирається на розуміння людиною політичних і громадянських цінностей своєї країни. «Окрім вищезазначених трьох видів ідентичності (поліетнічна, етноцентрична, трансетнічна), набувають значення регіональні, цивілізаційні та геополітичної ідентичності»[21,с.6]. Через зміну соціокультурного контексту та неперервний розвиток світу, з'являються нові методологічні підходи та концепції. На думку західних вчених, національна ідентичність не успадковується генетично, а є образом нації, продуктом уявлення про себе та оточуючих, який створюється всередині кожної особистості.

Загалом багато українських вчених приділяють велику увагу питанню національної ідентичності, допомагаючи зрозуміти процеси розвитку та формування нації, способи збереження її ідентичності, унікальності її історії, культури та мови. «Серед українських дослідників, наукові праці яких представляють важливе значення, зазвичай виділяють: Л. Нагорну, Ю. Римаренка, а також О. Картунова, М. Шульгу, О. Майбороду та інших»[38, с.3].

Вважається, що ЗМІ, мистецтво, література, національні символи відіграють важливу роль у конструюванні національної ідентичності через те, що особливість нації може виражатися метафорично, символічно та алегорично для того, щоб показати ким ми являємось, які наші прагнення та цінності. Дослідники національної ідентичності беруть до уваги не лише реальну, фактичну наявність нації, а також її вираження, образ, репутацію та репрезентацію.

Завдяки політично-соціальному та культурному контексту, прояв національної ідентичності відбувається через ідентифікацію, шляхом вибору спільнотою чи особистістю усвідомлювати своє минуле, історію, мати або розвивати у собі

національний характер і свідомість, плекати спільні цінності тощо. Національна ідентичність та етнічне самосприйняття полягає в народженні людини в певній спільноті, та в насиченні з дитинства її цінностями та особливостями, такими як мова, релігія, культура. Варто зазначити, що проблема національної ідентичності вперше стала предметом наукового дискурсу у ХІХ ст. Це було пов'язано з поширенням визвольного руху від колоніальної залежності в деяких країнах Європи та Південної Америки та на початку виникнення національних держав. Концепція національної ідентичності набуває більшого значення в середині 1970-х років у період постійних змін геополітичної ситуації у світі та активізації етнічних рухів у розвинених державах. На думку Е. Ренана, «нація являється великою солідарністю народу та бажанням кожного громадянина продовжувати життя з іншими громадянами на певній території, поділяючи загальнонаціональні цінності та інші притаманні особливості» [34,с.12].

Український вчений, Георгій Касьянов, займався дослідженням нації та національної ідентичності та виділяв такі концептуальні підходи: «державницький, етнологічний, комунікативний та інструменталістський»[20, с.4].

1. Комунікативна теорія нації. За цією концепцією, спільнота зі своєю загальнонаціональною історією отримує спільні та пов'язані між собою шляхи і засоби комунікації. Для даного процесу важливими є: мова, історична пам'ять, національні символи, звички, які зрозумілі для всіх членів суспільства. Для внутрішньої єдності нації необхідна взаємодоповнюваність комунікативних навичок тому, що рівень розвитку нації залежить від того, на якому рівні знаходиться соціальна комунікація між людьми.

2. Державницька концепція. В основі цієї теорії лежить спільність нації з державою, яка є політичною та територіальною ознакою спільноти. Англійський науковець Ентоні Гідденс вважає, що «існування нації залежить від того, чи впливає держава на власну територію»[49, с.2].

3. Етнологічна концепція. Дану концепцію у більш повному обсязі розробив Ентон Сміт, виділивши такі ознаки нації, як «наявність спільної території, різні культурні особливості, які зумовлюють розмежування на «своїх» і «чужих»,

відносини з іншими спільнотами, наявність колективних цінностей, традицій, можливість для кожного індивіда бути членом суспільства і мати права тощо»[74,с.6]. Прихильники цієї концепції вважають, що націєтворення потребує етнічної основи, тобто без етносу виникнення та подальше формування нації неможливе. Михайло Тиводар, етнолог, наголошує, що нація являється станом розвитку етносу, під час якого відбувається створення державності, національних символів, національної культури та свідомості громадян. На думку вченого, «нація – це політизований етнос»[26, с.1].

4. Інструментальна концепція нації. Відомі представники – Ерік Хобсбаум та Бенедикт Андерсон. Зокрема, Б.Андерсон вважав, що нація виступає уявною спільнотою. На думку вченого «нація – це продукт уяви, сконструйована спільнота, завдяки зусиллям інститутів державної влади, які можуть впливати на свідомість населення, формуючи та посилюючи консолідацію на основі наявності спільних цінностей, символів, традицій, прагнень у спільноті»[40,с.5].

Німецький історик Фрідріх Майнеке розмежовував нації на політичні та культурні. Для політичної нації в ідеалі характерна рівність усіх громадян перед законом, а також достатній рівень політичної свідомості людей, які прагнуть бути справжніми громадянами своєї країни, мають віру в успішне політичне майбутнє своєї країни. Політичними націями, на думку вченого, є Велика Британія, США та Франція. Фрідріх Майнеке вважав, що нації, яка вважається культурною, для виживання не потрібні державні інституції. Прикладом можуть бути нації, які у певний період своєї історії втрачали власну державність, але не етнічні чи культурні особливості, наприклад поляки, німці, українці тощо.

Отже, як західні так і українські науковці, працювали над визначенням суті, типологізації, над аспектами формування та способами збереження національної ідентичності. Вагомий вклад в дослідження даної проблеми зробили Е. Сміт, С. Шульман, а також важливий науковий інтерес мають праці Л. Нагорної, Г. Касьянова та Є. Макаренка.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ ЯВИЩЕ

2.1. Чинники і механізми формування національної ідентичності

Одним з інструментів формування національної ідентичності виступає соціальна політика держави, важливими аспектами в якій є освіта, безпека та соціальне забезпечення громадян, а також охорона здоров'я. «Державна політика зазвичай спрямована на вдосконалення цих аспектів та зміцнення консолідації населення шляхом заохочення людей, як «справжні громадяни», приймати участь у вирішенні питань, які стосуються їхньої держави, місця проживання та загального суспільного розвитку»[17,с.5]. Тобто таким чином держава намагається сформувати громадянську ідентичність, яка є складовою ідентичності національної, зокрема використовуючи інформаційний простір та освіту, які є фундаментом для побудови свідомості нації. Загалом у свідомому суспільстві має бути самоорганізація та розвиватись взаємодія між людьми, які є членами однієї нації.

Активна участь населення в забезпеченні суспільно значущих інтересів заохочується державою тому, що це сприяє розвитку суспільства, зміцнює солідарність у соціумі, роблячи громадянську свідомість одним з основних ресурсів формування та забезпечення національної ідентичності. Різні соціальні ініціативи сприяють взаємодопомозі відкривають достатньо можливостей для згуртованості населення в кожній країні світу. Нідерланди – це країна, яка має рекордний відсоток участі населення у громадських волонтерських ініціативах, за нею йдуть США, Німеччина, Велика Британія.

Країни Західної Європи на сьогоднішній день, у спробах забезпечити громадянську залученість, зіткнулися з викликами власній демократії. Це зумовлено від'єднанням від загалу тих спільнот, які мають іншу культуру, зростанням ворожого та упередженого ставлення до представників певного етносу у суспільстві країн, куди прибуває велика кількість мігрантів. Зміни соціального устрою, розмиті межі толерантності у суспільствах, які переживають інституційну трансформацію,

загрожують появі «кризи ідентичності» тому, що втрачаються звичні цінності та орієнтири. Фактично мова йде про появу нових цінностей сучасного демократичного світу і нові соціокультурні об'єднання. Одними з основ для зміцнення національної ідентичності є традиційні цінності разом з етнічністю та націоналізмом, однак ці поняття суперечать тим моделям способу життя, які поступово з'являються та поширюються у сучасному інформаційному суспільстві в якому, зокрема, нав'язується повсюдна, глобальна культура, що приводить до соціальних та культурних розколів і негативно впливає на національну ідентичність.

«Найважливішими чинниками об'єднання населення для збереження сформованої національної ідентичності є власна мова, літературні та історичні пам'ятки, спільне минуле та територія»[32,с.36]. Країни розвиваються, проходять через різні зміни і з часом можуть з'являтися нові державні символи, свята і національні герої тощо, осучаснюються мова культура та умови життя людей, тим не менш, необхідно зберегти у суспільстві шанування вже створених, звичних і загальноприйнятих традицій та цінностей для подолання культурних та соціальних протиріч всередині суспільства. Розвинені країни часто стикаються з проблемою зміцнення національної ідентичності, що спонукає владу цих країн шукати нову мотивацію та орієнтири для розвитку та консолідації. Національні інститути ґрунтуються на громадянській свідомості, ядром якої є людина. Факт того, в багатьох країнах що за власну національну ідентичність доводиться боротись у глобалізованому світі, з метою недопущення розмивання культурних, мовних, територіальних особливостей народів, дає зрозуміти, що світовий порядок змінюється.

«Існування сучасної країни залежить від сформованої в ній національної ідентичності, а на економічний розвиток та динамічний успіх країни впливає ступінь ефективності зусиль, направлених на формування ідентичності»[39,с.53]. Окрім держави, у процесі консолідації суспільства беруть участь : органи місцевого самоврядування, громадські діячі організації, структури, спільноти, установи, зокрема, які пов'язані із соціальною сферою, а саме з культурою, ЗМІ, бізнесом, а також самі громадяни, які виявляють бажання об'єднуватись та проводити свою

діяльність на благо суспільства та держави. «Ідентичність вважається мінливою гнучкою структурою, яка створюється в соціумі та зазнає змін в залежності від історичного періоду, політичної ситуації, та стратегій об'єднання нації, які беруться за основу»[30, с.10].

Під час дослідження феномену національної ідентичності серед найважливіших аспектів вирізняються питання, як її формувати, на основі чого і ким це можна здійснювати, яким чином впливають різні стратегії на процес конструювання ідентичності, а також визначення найефективнішого способу для цього. Як правило, у діяльності, яка спрямована на формування ідентичності, акцент робиться на об'єднання та заохочення солідарності у суспільстві. Таку політику проводять сучасні всі держави сучасного світу. Прикладом можуть стати країни ЄС, які ефективно розвивають єдину європейську ідентичність, через сферу культури та освіти за програмою «Європа для громадян», яка охоплює багато напрямків: забезпечення співробітництва між державними структурами, громадськими організаціями в європейських країнах, підтримка у проведенні тих заходів, які мають на меті консолідувати європейську громаду. До таких заходів зазвичай входять загальноєвропейські конференції, свята, концерти, зустрічі. І, звісно, без уваги не залишається заохочення шанувати минуле Європи та працювати на розвиток союзу у майбутньому. У цій програмі особлива увага приділяється освіті та культурі, яка має важливе значення для європейців. Європейські країни стикаються з труднощами у процесі формування єдиної ідентичності через неформальне розмежування жителів союзу «на європейців, та неєвропейців», на тих, хто є центром ЄС, та тих хто знаходиться на його периферії.

«Національна самоідентифікація відіграє важливу роль у суспільстві та в політиці. Наприклад, Е. Хобсбаум вважає, що «наша епоха є епохою держав-націй».[27,с.6] Ось чому незрілість національної ідентичності, її неповноцінна сформованість суттєво загрожує сучасним державам та їхньому населенню через негативний вплив на національні цінності та традиції, які можуть зазнати втрати своєї важливості, що призведе до їхнього подальшого руйнування та розвитку неконтрольованих процесів, спрямованих на знищення особливостей та унікальних

рис націй. «Національна ідея впливає на конструювання національної ідентичності і за своєю сутністю є тими умовами і цінностями, в яких живе нація»[25,с.4]. Від сприйняття і підтримки народом своєї національної ідеї залежить доля нації. Національна ідентичність не може формуватись та існувати без національної ідеї, однак індивіди повинні цю ідею не лише підтримувати, але і визнавати її частиною себе, своєї власної ідентифікації тому, що міцність національної свідомості громадян залежить від того, яке місце займає в них національна ідея та чи скеровує вона їхні цінності, діяльність, прийняття певних рішень.

Прагнення і цілі нації також впливають на її долю, але подальший її розвиток у сучасному світі неможливий без зусиль людей, які мають ініціативу та здібності для роботи на благо своєї держави. А заохотити їх може наявність можливостей в їхньому житті, на забезпечення яких державам потрібно звертати увагу. Тим не менш, саме населення країни повинно бути активним та відповідальним і чим більше таких людей буде в державі, тим краще тому, що доля нації залежить також від кількості тих, хто готовий не лише представляти, а й ставати на захист національних інтересів та цінностей. Формування національної ідентичності зумовлює наявність двох процесів, які повинні доповнювати один одного. Мова йде про те, що окрім держави, яка підтримує національну культуру і заохочує залучення громадян до участі в національному житті, повинна бути забезпечена активність людей, які усвідомлюють свою приналежність до нації та її культури, та можуть виступати творцями власної національної держави. «Становлення національної ідентичності відбувається у процесі взаємодії всередині суспільства, що дозволяє вважати націю таким собі об'єднанням людей, які розуміють свою відмінність від інших спільнот» [34,с.5]. Відмінність від інших дозволяє зосередитись на тому, що є спільним для людей, які становлять націю. Це може бути загальнонаціональна мова, культура, релігія, міфологія, літературні пам'ятки, спільна територія, межі якої склалися протягом історії, а також національні символи, цінності, ідеї та ідеал, до якого прагне країна та її населення.

Варто зазначити, що зазвичай розуміння власних національних особливостей не обов'язково зумовлює вороже ставлення до того, що являється чужим, несхожим,

не таким, тобто до представників інших націй та народів. Звісно, національна ідентичність може змінюватись, підлаштовуватися під сучасні реалії, а її розвиток – це нескінченний процес. Тобто є те, що нацією вже досягнуто, зроблено і законодавчо закріплено протягом її існування, є те, чим народ живе зараз, а також присутній той ідеал, на досягнення якого у майбутньому, спрямовуються зусилля. «У процесі націєтворення також беруть участь різні медіа. Для цього важива наявність світських інститутів, традицій та ритуалів та інших аспектів, які входять до комплексу засобів формування національної ідентичності»[20,с.3].

Безумовно, культура є елементом національної ідентичності та є тією основою, на якій тримається унікальність кожного народу. Однак, релігію також не можна залишати поза увагою тому, що це одна з найважливіших складових культури, яка відіграє не менш важливу роль у процесі націєтворення. Для держав, на території яких проживає декілька етносів, значення панівних релігій є досить суттєвим для формування національної ідентичності. Окрім цього, ставлення влади до різних релігійних груп зумовлює певне сприйняття частиною громадян своєї національної ідентичності. Мається на увазі те, що громадяни ставляться до національної ідентичності в залежності від свого становища у суспільстві.

«Освіта вирізняється як один із ключових аспектів, які впливають на становлення національної ідентичності тому, що завдяки їй держава має можливість змалечку прищеплювати громадянам цінності та традиції нації та концептуалізувати їх»[60,с.45]. Зазвичай, сфера освіти використовується державою як плацдарм для поширення образу ідентичності нації серед населення і саме тому обов'язкова освіта є ключовою для формування та закріплення характерних рис народів та націй.

«ЗМІ також впливають на формування сутності національної ідентичності та визначають те, у якій концепції населення сприйматиме національну ідентичність»[32,с.17]. Тобто вони здатні зробити акцент на етносі та культурі, або громадських інституціях і виокремити те, що є важливішим для того чи іншого типу національної ідентичності. Зазвичай держави активно використовують ЗМІ для становлення національної ідентичності, враховуючи їх фундаментальність. Через структури медіа держава поширює, популяризує серед населення характер та зміст

ідентичності нації, її символи, традиції, цінності, а також може пропагувати наслідування прикладу тих особистостей, які є гордістю країни та вважаються справжніми патріотами.

Загалом, якщо акцентувати увагу на культурній складовій національної ідентичності, то сучасна культура нації повинна розвиватись на основі наявності традицій та вже сконструйованої етнічної культури для формування нових культурних особливостей та одночасного збереження її існуючої історичної основи. «Етнічна культура являє собою основоположний чинник самобутності націй, та є орієнтиром для подальшого розвитку культури народу в умовах сучасності»[23,с.25]. Саме культура здатна забезпечити розвиток та виживання нації, що є критично важливим для національної безпеки кожної країни.

Отже, формування національної ідентичності залежить не лише від соціальної політики, яку проводять інститути влади, але й від свідомості самих громадян, які прагнуть бути частиною нації та творити світле майбутнє свого народу. Основними механізмами формування ідентичності є консолідація та соціальна активність населення, концентрація на тому, що є спільним для членів спільноти та збереження цього, а також конструювання національної свідомості за участю сфери культури, освіти, релігії та ЗМІ.

2.2. Основні тенденції розвитку національної ідентичності

Особливості розвитку спільнот визначають колективну ідентичність їх членів. Національна ідентичність також формується на основі комплексу уявлень індивіда про власне місце у суспільстві, наявності тих цінностей, які мають загальноприйняті культурні орієнтири, кількість яких збільшилась у сучасному інформаційному суспільстві. Від того, наскільки доступні для людини можливості розроблення та використання ресурсів та результатів розвитку суспільства залежить рівень самоідентифікації людини. У процесі об'єднання людей для вирішення важливих для суспільства питань першочергову роль грає соціальна (національна) ідентифікація, яка також бере участь у забезпеченні стабільного розвитку суспільства та його інститутів. Це дозволяє говорити про національну ідентичність, як про ресурс соціальних змін та невід'ємний фактор сучасного розвитку. Якщо національна ідентичність не розвивається, то може початись процес її занепаду, а також того соціального утворення, яке від неї залежить, наприклад держави, що загрожує її національній безпеці. Сучасні технологічні досягнення негативно впливають на соціальні зв'язки між людьми, що в результаті послаблює консолідацію у суспільстві, без якої неможливо уявити єдину націю. «Тим не менш тенденцію до розвитку отримує громадський аспект ідентичності, в якому відбувається політичне самовизначення людини»[30,с.7].

Розвиток національної ідентичності з одного боку є наслідком політичних, економічних та культурних трансформацій, а з іншого ракурсу сам спричиняє значні зміни у суспільстві. Нові цінності повинні закріплюватись поступово тому, що саме завдяки поетапному утвердженню демократичних цінностей у масовій громадянській свідомості у країнах Східної Європи у період з 1960-1980 рр., руйнування радянських основ в цих країнах було відносно м'яким, що спричинило затвердження засад демократії в державах-націях. «Водночас глобалізаційні процеси сучасності впливають на розвиток регіонів світу та окремих країн через «розмивання» національної ідентичності»[21,с.7]. Глобальний інформаційний та комунікаційний простір розхитує вже не таку стійку основу національної

ідентичності тому, що з'являються спільні загальнопізнавані символи, цінності та традиції, замість окремих національних. З цієї причини у розвинених країнах оживають націоналістичні рухи та загострюються потреби збереження національних особливостей, щоб протистояти поширенню глобальної культури.

Етнокультурні орієнтири допомагають розвитку національної ідентичності та закріпленню її основ у суспільстві. Таким чином в країнах, де шануються етнокультурні надбання, не втрачає популярність народне традиційне вбрання та святкові звичаї. Наприклад у такий спосіб підкреслити свою унікальність намагаються у Шотландії. Наш світ є полікультурним, на що вказує те, як активно та інколи навіть агресивно, автохтонні меншини та представники різних культур намагаються відстоювати своє право мати та затверджувати власні символи ідентичності, показуючи цим солідарність із членами своєї спільноти в інокультурному середовищі. У полікультурному світі саме традиції, які скеровують поведінку людей у соціумі, втілюються у національній ідентичності. Разом з тим традиції виступають центром ініціативної діяльності спільноти у сфері культури, освіти та інших. Така діяльність допомагає поступово розмивати бар'єри між закритими спільнотами і розвиває зорієнтовану на розвиток ідентичність. «Масова міграція змінює тенденції розвитку національної ідентичності через парадоксальне співіснування в рамках єдиної політичної системи різноманітних цивілізаційних груп»[42,с.11].

Вважається, що шляхом поширення випадків «подвійного» та «потрійного» громадянств, затверджуються та закріплюються численні ідентичності. Тенденція наявності кількох громадянств у людей у найближчі десятиліття буде посилюватись, що зумовить появу нових реалій політичної та соціальної систем світу. Деякі вчені вважають, що «у країнах куди прибуває велика кількість мігрантів із відмінного соціального та культурного середовища, як наслідок, рано чи пізно виникне необхідність у побудові надцивілізаційних інтеграційних моделей, які можуть об'єднати чуже зі своїм»[47,с.8]. Тим не менш, є інша точка зору, згідно з якою процес зменшення національних особливостей в державах представляється як можливість створення нових ідентифікаційних орієнтирів. Загалом унікальні етнічні

риси та характеристики нації є важливим атрибутом кожної держави і на сьогоднішній день розвинені країни стикаються з потребою їх оновити, тобто осучаснити свою національну ідентичність. В інформаційному суспільстві важливе актуальне розуміння національної ідентичності, що допоможе затвердити нові національні особливості, хоча суспільство стикається з новими викликами своїм уставленим нормам та умовам життя, що стимулює розвиток проблеми національної ідентичності.

«Стратегія імперативної демократії, за якою діють держави, спрямовуючи зусилля на формування національної ідентичності, передбачає поступове витіснення громадянської складової державою. Така стратегія вбачається у багатьох розвинених країнах»[75,с.9]. Особливо яскраво вона вирізняється у боротьбі з загрозами національній безпеці (сюди також відноситься проблема національної ідентичності) у суспільствах, які швидко розвиваються та вступають у процес модернізації. Порядок денний держав активно змінюється через глобалізаційні процеси та становлення «інформаційного суспільства», саме тому як ніколи необхідним є розроблення механізмів зміцнення ідентичності у період, коли кризові явища торкаються елементів національної ідентичності (мова, культура тощо). Масштаби цих кризових явищ залежать від того, наскільки ваговою для певної спільноти є її ідентичність. У глобалізованому світі традиційні аспекти ідентичності згасають, що зумовлює появу нових орієнтирів для того, з чим себе будуть ототожнювати, ким себе будуть вважати громадяни країн.

Процес самоідентифікації може відбуватись за двома різними векторами. Першим є космополітичний, в основі якого лежить глобальне громадянство, тобто залученість людей до світового ринку та світових фінансових потоків. Тобто до уваги береться не населення конкретної країни, а громадяни всіх держав та регіонів світу, які підлаштовуються під процеси глобальної експансії.

Альтернативою цьому є другий вектор, який акцентує увагу на особливостях та населенні конкретної національної держави, та в якому зростає важливість власних етнічних, культурних, цивілізаційних надбань, які виступають орієнтирами ідентифікації особистості. «У цьому випадку держави намагаються зберегти або

відтворити спільний територіальний, культурний простори для націй»[80,с.4]. Сучасний інформаційний і культурний глобалізм уодноманітнює та робить моделі ідентифікації спільними для всіх, і сприяє розпаду національної ідентичності спільнот.

Зрозуміло, що докорінна трансформація традиційних структур і принципів ідентифікації особистості в цілому є однією з найважливіших аспектів модернізації та розвитку і у підсумку призводить до зміни суспільної ідентичності. Модернізаційний процес необхідно розуміти як можливість появи нових цінностей, норм, правил, інститутів та відносин, що впливає на розвиток національної ідентичності та вносить до неї зміни шляхом осучаснення та оновлення. Ідентичність є багатоструктурним поняттям і процес модернізації цього явища передбачає розширення різноманіття його елементів і дуже важливо це впроваджувати поступово в особисту ідентичність людини, яка повинна позитивно таке розширення сприймати. Ідентичність не потрібно різко та докорінно змінювати, найефективнішим способом м'якого розвитку» є поєднання глобалізації зі збереженням культурних особливостей спільнот. Лише завдяки такому поєднанню можлива наслідуваність культурних традицій, звичаїв, символів та перетворення національної ідентичності в ресурс розвитку суспільства.

Кожна сучасна країна повинна мати власну національну ідентичність, а також стратегії її розвитку в поточних умовах, щоб мати змогу користуватись перевагами своєї трансформованої ідентичності, яка при цьому не втратила свої особливості та взаєморозуміння між членами нації, отримуючи доступ до ресурсів, які пропонує глобальна система політики, економіки та культури. Іншою тенденцією розвитку національної ідентичності є розрізнення її структурних елементів всередині спільноти, що підвищує відсоток конфліктності між членами суспільства та потребує державного втручання шляхом забезпечення фундаменту для узгодження інтересів, цінностей, цілей, ідеалів між людьми.

«На сьогоднішній день більшість демократичних країн знаходяться на шляху модернізації або вже вважаються сучасними за всіма критеріями»[29,с.2]. Соціальна еволюція в різних країнах проходить за різними векторами розвитку. Перший

стосується розвинених спільнот, які вважаються такими зокрема через якість життя. У центрі цього вектору – переважно західноєвропейські країни. Ядром другого виступають незахідні спільноти, які намагаються здійснити власну модернізацію, освоюючи європейські моделі у політиці, культурі та інших сферах, та відтворити їх у притаманних їм соціальних умовах, враховуючи свою унікальну національну ідентичність та традиції.

Перехід на перший щабель розвитку з другого є дуже клопітким та має проблематичні аспекти. Цей процес передбачає становлення цінностей, інститутів та традицій західної демократії у відмінному культурно - соціальному середовищі, може негативно вплинути на національну ідентичність. Варто зазначити, що у такому випадку фундаментально змінюється спектр орієнтації національної ідентичності, яка позбавляється власних особливостей, на основі яких можна було б побудувати стійкі ресурси для унікального розвитку. Якщо етнічні та цивілізаційні особливості ефективно перетворювати на ресурси розвитку націй, то це дозволить країнам результативно адаптувати запозичені інновації та здійснювати оперативну модернізацію. Прикладами є сучасні Японія та Південна Корея.

«Країни Східної (Японія, Південна Корея) та деякі країни Південно-Східної Азії, мають такий прототип розвитку, для якого характерне ефективне користування ресурсами національної ідентичності»[80,с.21]. У сучасності не-західні траєкторії розвитку набирають популярності у цьому регіоні та можуть запропонувати найрезультативніші моделі сучасного капіталізму. Серед найважливіших компонентів цієї моделі – потенціал національно-цивілізаційної ідентичності не-західноєвропейських регіонів, які нещодавно вважалися глухою світовою околицею, а також його здатність ефективно адаптувати інокультурні практики, не стираючи власної ідентичності. Раніше не-західні регіони вважалися такими, що стоять на периферії світу, але саме ці країни досягли такого розвитку своєї національної ідентичності, за яким в межах суспільства призвичаюються надбання з інших популярних культур, але власна унікальність не стикається та нікуди не зникає.

Існує багато різних дискусій стосовно того, за якими тенденціями розвиватиметься національна ідентичність. Тим не менш, не зважаючи на

популяризацію глобального громадянства та інтегративний прототип ідентичності, все ж таки наступні десятиліття характеризуватимуться двома типами, принципово різними за своїми критеріями. Це класична типологія, основу якої складають західні та не-західні цивілізації, які відрізняються між собою у соціальних, культурних та політичних аспектах, у менталітеті, світосприйнятті, цінностях тощо. Стійкість цих двох моделей національних особливостей у світі та думка про те, що саме вони будуть переважати у найближчі роки зумовлені тим, що домінування США та ЄС не знижується та не вбачаються тенденції до втрати даної авторитетності цими суб'єктами. Однак разом з тим, на міжнародній арені яскраво вирізняються країни Азії через швидкі темпи економічного піднесення, збільшення їхнього впливу на світову політику і економіку.

Нації західного типу мають такі особливості, які роблять їх близькими до універсальної моделі, це зокрема демократичність, рівність у правах, які має кожен громадянин, національна ідея, вільний доступний ринок, шанування індивідуалізму, приватної власності та раціональності. Населення, яке має західний тип ідентичності, незалежно від того як змінюються його складові, вважає себе частиною спільноти, яка поділяє спільні цінності, наприклад право на свободу вибору, індивідуальність, значущість приватної власності тощо. «Така спільнота може містити ознаки держави - нації, або включати в себе сукупність національних держав (ЄС)» [34, с.12]. У післявоєнний період якість життя частини суспільства, яка поділяла західні цінності, стрімко покращувалась, що сприяло об'єднанню розвинених країн світу, а також становленню універсальності цінностей ідентичності західного типу і поширенню їх за межі цього суспільства.

Прототипи націй та цивілізацій, що утворилися поза європейською культурною та політичною традицією, становлять не-західний тип ідентичності. В цілому мова йде про ті регіони та країни, суспільства яких спираються на релігійні традиції, які сформувалися протягом історії, встановлюючи унікальну (іншу) модель світосприйняття, це зокрема стосується країн ісламського світу та Індії. Також сюди входять ті країни та регіони, в яких культ етнічної та державної традиції домінує над релігією та по своєму впливає на національну ідентичність, мотивуючи

динаміку її розвитку , як це зокрема відбувається у Китаї, чи в Японії, де населення сприймається як «велика сім'я».

«Завдяки ефективному поєднанню етнічних традицій і сучасності, східний вектор не-західної ідентичності за останнє десятиліття продемонструвала економічний успіх та виняткові можливості для подальших досягнень»[26,с.15]. Це вказує на становлення такого особливого типу національної ідентичності, в якому вдало поєднуються усі позитивні аспекти етнічних традицій та сучасності, що дозволяє говорити про не-західний світ, як про унікальний комплекс універсалістичних та цивілізаційних принципів і в якому зростає важливість індивідуалізму особистості і при цьому розвивається західний ринок та інститути демократії. Тобто в деяких країнах, наприклад Японії, фіксується певне зближення свого не-західного типу ідентичності з відмінним західним, що формує унікальний тип ідентичності в якому вирізняються як риси традиціоналізму, так і модернізму.

Тим не менш, у не-західному типі є різні моделі національної ідентичності, які мають свої унікальні риси та характеристики, наприклад : індійська, китайська, південнокорейська та японська. Також країни Латинської Америки знаходяться на перетині не-західного та західного типів, поєднуючи власну національну ідентичність та іноземну культуру, виявляючи свою сприйнятливість до традиціоналізму та модернізму одночасно. Як вже було зазначено, країни ісламського світу (Іран, Алжир, Марокко тощо) та Індія, ґрунтуються на релігійних звичаях і нормах, проте інші не мають яскраво вираженого релігійного характеру, і натомість засновані на дотриманні власних традицій. Варто зазначити, що релігійні догми можуть бути дуже жорсткими, саме тому це виступає однією з причин того, чому прототип ісламської ідентичності є більш консервативним та стійким у порівнянні з китайською, південнокорейською та японською моделями ідентичності, які є більш гнучкими, динамічними та здатним до адаптації до сучасних умов та принципів життя.

На даний час найбільш яскраво виражена тенденція розвитку ідентичності передбачає інтеграцію західних цінностей та інституцій у суспільства з не-західним менталітетом, а запозичені суспільством практики ззовні, поширюються зазвичай

лише на рівні особистості та індивідуального, а не масового досвіду, що мало видозмінює ціннісні основи не-західного типу національної ідентичності. Разом з тим, наявність вихідців з іншого культурного середовища, зокрема з Азії, у країнах із західним типом ідентичності стає нормою через міграційні потоки в умовах глобалізації. Сфера освіти та система соціального забезпечення адаптуються до потреб мігрантів, а толерантність та терпимість до представників інших культур активно пропагується серед населення. Однак це часто негативно впливає на корінних жителів країн, оскільки становлення культурної рівності шляхом зменшення загальнонаціонального значення власної культури, традицій, цінностей, порядку життя, звичаїв або навіть мови, може призвести до розмивання орієнтирів національної ідентичності.

Завдяки тим країнам, які борються за те, щоб мати власну національну ідентичність, беруть її основи, шанують свою історію, навіть темні її сторінки, поважають мову, культуру, традиції та національні символи - у найближчі десятиліття малоймовірними є повне злиття всіх типів ідентичності у єдину «глобальну модель». Швидше за все, характерною буде тенденція до паралельного співіснування встановлених різних моделей ідентичності. Бажання деяких країн розвиватись, осучаснювати аспекти національної ідентичності, та модернізуватись, маючи доступ до всіх технологічних досягнень інформаційного суспільства, може яскраво протиставлятися традиціоналістським настроям певних спільнот. «Такий розвиток подій, у довгостроковій перспективі, становить загрозу появи конфлікту між основними моделями ідентифікації, що частково співвідноситься з перспективою зіткнення цивілізацій на думку С. Хантінгтона.»[23,с.12] Наприклад, у європейських країнах цей конфлікт здатен призвести до зростання протиріч між представниками інокультурного суспільства та корінним населенням, яке становить більшість на території, в межах якої вони разом проживають. Це непорозуміння між різними системами цінностей може вилитись у протистояння держав.

Отже, процес національної ідентифікації особистості може відбуватись за дома різними векторами, де особистість вважає себе або громадянином конкретної країни, як це буває зазвичай, або громадянином світу, тобто частиною глобальної

системи. У сучасному світі національна ідентичність розвивається за західною або не-західною тенденціями, які принципово відрізняються між собою. Тим не менш, повне злиття всіх моделей національної ідентичності в єдину глобальну вважається малоймовірним, через прагнення країн зберегти свою унікальність.

2.3. Соціокультурні виміри національної ідентичності

«Протягом історії, зазвичай культурна складова національної ідентичності утворюється раніше ніж громадянська»[72,с.4]. Перш за все, саме спільна культура і мова здатні суттєво об'єднати людей, які живуть в межах однієї території, але мають різний світогляд, статус, вік, прагнення тощо. Спільний культурний простір та мова становлять фундамент для формування міцної національної ідентичності та являють собою ефективний об'єднуючий ресурс. Право на самовизначення нації є соціальною, культурною, духовною, економічною та політичною можливістю народу, який своїми зусиллями може формувати те, що об'єднує всіх його членів. В деяких країнах у формуванні єдності нації акцент робиться на культурі та релігії, зокрема в Індії. Однак, постає питання, чи звертається в таких країнах достатня увага до громадянського аспекту національної ідентичності, тобто чи має суспільний лад такої країни такі важливі атрибути як: активне громадянське суспільство, принципи рівності, справедливості, права та інститути демократії. Наявність цих атрибутів залежить від влади і політичного режиму, та того соціокультурного середовища, в якому проживає населення.

«Національна культура – це простір, в якому відбувається взаємодія різних культурних аспектів на основі справедливості, рівності, поваги та на підтримці національних цінностей, мови, символів, політичних інститутів і т.д.»[64,с.6]. Соціокультурний вимір має потужний потенціал в якому можна ефективно формувати та зміцнювати національну ідентичність населення, а також забезпечувати його мовну та культурну єдність. Простір формування нації часто базується на основних напрямках, принципах і цілях такої державно-культурної політики, яка під час комплексного та багатоструктурного процесу формування національної ідентичності забезпечує соціокультурні та соціально-політичні умови для національного розвитку.

Зусилля держави часто спрямовуються на трансформацію соціокультурного виміру національної ідентичності для захисту національної безпеки держави через мотивування населення до активної участі у культурній політиці країни, через

заохочення розвивати об'єднаність у соціумі та за допомогою створення загальнонаціонального соціокультурного середовища як опори національної безпеки та територіальної цілісності. Також необхідними засобами є реалізація культурного потенціалу країни, збереження історичної спадщини та створення комфортних для розвитку культури умов, підтримка громадянської свідомості, закріплення передачі власних традицій з покоління у покоління, на яких для країни важливо з малечку відповідно виховувати громадян.

Взагалі, громадяни країни, в якій реалізується ефективна політика з конструювання спільної ідентичності, виявляють прагнення захищати свою спільноту, її особливості та ресурси. «Для формування загальнонаціональних механізмів захисту необхідні спільні для всього населення мова, цінності, традиції, звичаї, громадянська свідомість, які проявляються саме у соціокультурних вимірах різних країн»[70,с.8]. Ось чому культура має велике значення для соціуму, виступаючи гарантом виживання нації в цілому. Культура кожного соціуму – це унікальна система цінностей та способів взаємодії між людьми, які є членами одного суспільства, яка сприяє усвідомленню індивідом особистої відповідальності власне життя та взаємодію між членами своєї спільноти. Культура, як одна із найвизначніших складових національної ідентичності, за допомогою притаманних кожній окремій спільноті способів взаємодії та спілкування, дозволяє досягти безпечного існування індивідів.

Культурними аспектами, які здатні визначати національну ідентичність суспільства та взаємодію його членів є: 1) середовище, в якому проживає населення, система уявлень про мир та буття людини, що скеровує природний і соціальний контексти культурних процесів; 2) певна ідеологія, яка базується на культурному досвіді нації, що визначає систему цінностей, світосприйняття, соціальні традиції, закономірності розвитку та моделі поведінки людей. Для формування або відтворення елементів національної ідентичності найкращим середовищем є та спільнота, в якій рівномірно розподіляються соціальні ролі між членами нації, щоб зачіпати усі важливі сфери, а також створюються такі культурні та соціальні інституції, які будуть фундаментальними орієнтирами для наступних поколінь нації.

«Говорячи про сучасні субкультури, важливо усвідомлювати, що деякі сучасні культури або політичні ідеології є тимчасовими»[53,с.11]. Наприклад, жодна із сучасних субкультур, яка характеризує певну соціальну спільноту, хоч і пов'язана з пануючою в суспільстві культурою, проте не виступає загальною для нації, на відміну від етнічної культури, яка сприяє виживанню нації і культурні традиції якої можна передавати наступним поколінням. Культура скеровує спосіб життя людей, за допомогою якого вони соціалізуються у природному середовищі, підлаштовуючи його під сучасні умови, що включає в себе вплив на систему цінностей, світогляд, соціальні відносини. Також культуру соціуму визначають як загальнонаціональну модель поведінки індивідів та її наслідки, які втілюються у мовленні, діяльності, здатності навчатись, отримувати досвід та передавати набуті знання наступним поколінням.

Також феномен культури аналізують у трьох вимірах, які забезпечують національну ідентичність соціальної спільноти та відрізняють її від всіх інших. «Зокрема у першому рівні людина виготовляє товари, користується та обмінюється ними із членами свого соціокультурного середовища. На другому рівні вирізняються ритуали, традиції та символи, за допомогою яких люди створюють свою спільноту та поважають все аспекти, які її стосуються. І на третьому вимірі відбувається пошук цілей, мотивів, кінцевого сенсу всього, що і для чого людина робить»[59,с.13]. Якщо у суспільстві змінюються економічні або соціально-політичні обставини, то трансформується і культура, яка також здатна вбрати в себе деякі особливості інших культур, з якими вона вступає в контакт. Тим не менш, творцями культури є самі люди, особливо ті, хто володіє творчістю та свободою. Тобто люди не являються лише об'єктами культурного впливу, а суб'єктами, які породжують культурні особливості своєї нації. «Національна ідентифікація відіграє важливу роль у сучасній політичній та соціокультурній практиці»[21,с.16]. У сучасному суспільстві явище глобалізації сприяє розвитку транснаціональної універсальної культури, яка прагне об'єднати всі спільноти у єдиний соціокультурний простір. Сьогодні спостерігаються нові реалії для соціокультурного розвитку, які залежать від якості життя населення, інформаційної

соціалізації і т.д. У соціокультурному вимірі кожної країни відбувається трансформація цінностей у суспільстві, і це також може виявитись протиріччям до глобалізації та культурного різноманіття. Соціокультурний аспект ідентичності важливий для самореалізації людини тому, що саме тут відбувається прийняття чи неприйняття культурних та соціальних норм, ціннісних орієнтацій, але також важливо звернути увагу на планетарну ідентичність, яка хоч і втручається у соціокультурний простір нації, проте сприяє поширенню важливих інформаційних, економічних, технологічних досягнень у різних сферах діяльності країн. Слід зазначити, що будівництво соціокультурної ідентичності відбувається шляхом постійного зіставлення характерних рис особистості із вже встановленими культурними нормами та традиціями у полікультурному середовищі.

Культура надзвичайно важлива для суспільства тому, що саме вона сприяє виживанню суспільства та кожної окремої особистості, а також це багатоструктурне явище, яке впливає на світосприйняття людини, спосіб мислення. Зміст культури трансформується у процесі цивілізаційно-культурних змін, які відбуваються у суспільстві в епоху глобалізації, зачіпаючи усі сфери життя населення, тобто соціокультурне середовище змінюється внаслідок глобалізації. «Світ швидко модернізується, з'являються нові моделі і способи життя та інші форм співіснування та взаємозв'язку між членами суспільства у спільному для них соціокультурному просторі»[26,с.19].

Психологічна, соціальна, економічна та політична складові у процесі формування соціокультурної ідентичності охоплюють собою весь спектр відносин, зокрема особливості з суспільством та державою. Зазвичай у формуванні ідентичності у соціокультурному просторі виділяють декілька рівнів: «1) макрорівень – ідентифікація країни на регіональному та глобальному рівні; 2) середній рівень – нація визнає себе організованою спільнотою в межах певної країни, з'являється або відроджується національна єдність та консолідація; 3) мікрорівень – індивідуальне самовизначення людини щодо своєї національної приналежності»[36,с.5].

Отже, кожна країна має власний соціокультурний вимір, тобто простір формування національної ідентичності. Глобалізація, яка у сучасному світі у цей простір втручається, може вносити зміни у ідентифікацію нації та спричиняти як позитивні, так і негативні наслідки. Культура є ядром соціокультурного простору, в якому визначаються громадянська свідомість, моделі поведінки та прийняття або неприйняття особистістю традицій, звичаїв, надбань своєї нації.

РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Вплив глобалізаційних процесів на національну ідентичність

«Глобалізація є дуже суперечливим поняттям, складність визначення суті якого полягає у наявності різних точок зору щодо негативних та позитивних наслідків, які спричиняють процеси глобалізації у сучасному світі. Існує два протилежноорієнтовані погляди на глобалізацію»[50,с.2]. Перший полягає у розумінні глобалізації як процесу, який призвів до виникнення нового світового порядку з глобальною інтегрованою економікою та культурою, в якому спостерігається тенденція до зменшення ролі національних держав в загальносвітових економічних, соціальних та навіть політичних процесах. Замість них основний вплив на прийняття економічних та політичних рішень несуть міжурядові організації та багатонаціональні корпорації, наприклад МВФ, СОТ, Світовий банк тощо, тому деякі вчені вважають, що сучасне суспільство знаходиться у постнаціональній ері.

Протилежна думка полягає у скептичному ставленні до нового світового порядку та його переваг. Послідовники цієї концепції стверджують, що національна держава все ж не втрачає своєї могутності через вплив глобалізації, яка вважається продовженням явища колонізації та підриває національну та культурну ідентичності певних країн (американізація). Ці дві точки зору доповнює думка, що глобалізація – це процес взаємодії між глобальним і локальним, тобто відбувається глокалізація, яка являє собою глобальний світогляд, пристосований до локальних умов.

«Глобалізація вважається багатовимірним та багатоструктурним явищем, яке зачіпає сфери економіки, екології, політики, технологій та культури, які переплітаються між собою»[50,с.3]. У більшості дискусій щодо глобалізації та національної ідентичності часто акцент робиться саме на теоріях, що передбачають в майбутньому зниження важливості національних держав тому, що глобалізація кидає їм виклик через прояви взаємозалежності націй. Однак важливо зрозуміти, що саме держава має здатність формувати національну ідентичність свого народу та

впроваджувати заходи для збереження історії, традицій, звичаїв, символів нації для передачі майбутнім поколінням, тим самим конкуруючи з глобалізацією.

«Гіперглобалісти вважають, що глобалізація – це сила, яка виступає ініціатором нового цивілізаційного порядку світу. Також вони є наслідувачами думки, що глобалізація у результаті зменшує роль національної держави»[26,с.4]. Деякі вчені критикують ідею про те, що глобалізаційні процеси згубно впливають на державу-націю. Вони аргументують це тим, що глобалізація - це хоч і безперервний, багатоохоплюючий процес, але від нього держави мають можливість вільно відмовитись. Тобто глобалізація – це не примусова чи вимушена еволюція, а вибір, який робить країна, бажаючи підвищити добробут нації. Також дослідники цього питання або погоджуються з неминучим згасанням національної ідентичності в глобалізованому світі, де розмиваються кордони між країнами, або навпаки наголошують на тому, що глобалізація сприяє відродженню ідентичності.

Ти не менш, через появу нових джерел ідентичності в результаті культурної глобалізації її національний аспект втрачає свою стійкість. «Навіть у суспільствах, які здавна шанують свої традиції та живуть відповідно до них, серед молодого покоління ідентичність особливо змінюється через велику силу глобалізації та появу нових більш привабливих культурних практик»[21,с.8]. На сьогодні люди мають відкритий доступ до всесвітнього інформаційного простору, тобто тепер значно легше дізнаватись інформацію з будь-якої точки світу, отримувати знання та краще розуміння іноземних культур, їхніх традицій, поглядів та цінностей. Отже, позитивним впливом є те, що одного боку, глобалізація знівелювала стереотипи та неправильні уявлення про різні культури та їх представників.

Саме культурне різноманіття та різні національні ідеології є важливим для розвитку цивілізацій. Культурний обмін, порівняння своїх особливостей з іншими та прийняття нових культур дозволяє людям більш повніше та яскравіше усвідомлювати власну національну ідентичність та унікальність. Щодо негативного впливу, то коли люди змінюють країну проживання, вони схильні адаптовуватись до пануючої в новій країні культури, таким чином наслідують традиції нового соціокультурного середовища і можуть відділитись від власного коріння. Такий

культурний перехід може призводити до втрати індивідом національної ідентичності та стимулювати конфлікти і непорозуміння між членами різних спільнот.

Національні мови також зазнають впливу глобалізації. Способи повсякденного спілкування стають простішими та швидшими, особливо серед молоді збільшується включення деяких англійських слів у різні мови. Наприклад, в українському мовленні може також можуть бути присутні слова з англійської : бренд, фейк, меседж, спойлер, фастфуд, маст хев тощо. Через появу такої універсальної мови, як англійська, рідні мови можуть втратити свою важливість та пріоритет, що також загрожує національній ідентичності держав. Мається на увазі, що для деяких людей важливішим є вивчати англійську мову, яка вважається загальною, з якою «відкриваються усі двері світу». Тобто для того, щоб подорожувати, наприклад до Німеччини чи Франції, то для порозуміння з жителями цих країн не обов'язково вчити французьку чи німецьку мову. Знання англійської суттєво спрощує міжнародну комунікацію, однак це збиває акцент на важливості рідної мови. Тим не менш, якщо людина прагне повністю асимілюватись та адаптуватись до життя в іншій країні, все ж таки надзвичайно важливо знати мову країни перебування тому, що мова є одним із фундаментальних складових національної ідентичності.

Варто зазначити, що суттєві зміни у нашому суспільстві перш за все пов'язані із процесами глобалізації, які загострюють проблему національної ідентичності. В епоху глобалізації держави прагнуть брати участь у процесі модернізації, бути пристосованими до сучасних умов, і при цьому зберегти власну ідентичність. Все ж таки, в умовах глобалізації, враховуючи її вплив та масштаби, державам необхідно не лише розробляти конкурентоспроможну стратегію розвитку для власної нації, але і знайти чинники та механізми збереження своєї ідентичності. Існує думка, що до процесів, які так чи інакше впливають на загострення та актуалізацію проблеми національної ідентичності є міграція, інформатизація, культурна інтеграція та демократизація. «За С.В. Кортуним, демократизація держави передбачає розуміння важливості людини як творця нації, захист прав та інтересів індивіда насамперед, і на кінець всього суспільства загалом. І якщо певна держава прагне

стати лідером серед демократичних країн, то повинна дотримуватись цієї послідовності»[80,с.12].

Будь-які зусилля держави щодо формування національної ідентичності чи створенню стратегії розвитку нації стикаються із глобалізацією у багатьох сферах: соціальной, культурній, політичній, економічній та культурній тому необхідно враховувати зовнішні фактори, умови сучасного суспільства. Національний розвиток та національна безпека не можуть існувати в умовах ізоляції. Одним із рятівних методів для захисту національних інтересів виступає інтеграція у міжнародний економічний простір. Якщо країна не буде частиною глобального економічного простору, то її розвиток може бути неповноцінним через втрату можливості витримати конкуренцію з державами які у цей простір входять. Разом з тим, така економічна інтеграція загрожує національній ідентичності, яка може розчинитись у процесі економізації.

«Глобалізація також впливає на національну ідентичність шляхом збільшення міграційних потоків. Велика кількість мігрантів з Африки, Азії та Латинської Америки здатна змінювати склад населення у розвинених країнах Європи тому, це спричиняє серйозну загрозу національній ідентичності через створення мігрантами власних культурних спільнот зі своїми традиціями всередині європейських країн»[55,с.10]. Звісно, мігранти можуть вирішити проблему нестачі робочої сили в країнах перебування, однак це не змінює того, що неконтрольована міграція здатна суттєво вплинути на національну ідентичність європейських країн, які через пропагування толерантності до представників інших культур можуть звертати недостатню увагу на необхідність підтримки власних національних особливостей.

«З одного боку глобальний інформаційний простір створюється інформатизацією, яка формує мережеве суспільство, надає доступ до інтелектуального фонду та сприяє загальному розвитку та безпеці соціуму»[20,с.13]. А з іншого, інформаційні технології настільки еволюціонували, що здатні формувати нові способи маніпуляції громадською думкою та суспільною свідомістю саме з боку більш процвітаючих країн, щодо менш розвинених, і таким чином створюють загрозу їх національній ідентичності. Також важливо, що саме

інформатизація зумовлює поширення масової культури у світі, яка у свою чергу здатна нехтувати культурними цінностями та зневажати мови окремих народів.

Глобалізація призводить до світової конкуренції, зорієнтовує суспільство на загальні цінності та норми, а також знижує бар'єри між різними культурами. Саме тому у цей період для держав дуже важливо вміти пристосувати власну національну ідентичність до нових умов і при цьому не втратити власну унікальність. Уніфікація усіх сфер може відбуватися у багатьох країнах, зокрема у європейських. Вважається, що Китай, Індія та Росія мають найбільші шанси найповніше зберегти свої національні особливості в умовах глобалізації. Національна ідентичність Індії тримається на культурі релігії, а в Китаї на традиціях. Сюди входить Росія тому, що політика цієї країни направлена на захист національної ідентичності шляхом побудови у громадянській свідомості такого сприйняття світу за яким все західне ми американське вважається ворожим, яке хоче знищити культуру російського народу, знизити могутність країни та зазіхнути на її територіальну цілісність. За допомогою формування такого образу зовнішнього ворога, Росія протистоїть глобалізації та або намагається підлаштувати її вплив під свої особливості. Загалом всі ці три країни проявили здатність захищати свою ідентичність при зіткненні з різними культурами та представниками інокультурного середовища, які намагаються поширити свої культурні норми та традиції.

«Спроба нав'язати глобальні культурні тенденції розвитку спровокувала в цих країнах неповноцінне прийняття процесів глобалізації та відштовхування деяких її аспектів, з метою збереження своєї унікальності та спонукало повернення до власної історії, свого етносу, культури, звичаїв»[46,с.15]. Необхідно звернути увагу, що протистояння процесам глобалізації для багатьох країн означає боротьбу за власну національну ідентичність тому, що її занепад загрожує певним країнам втратою не лише традицій, цінностей та символів своєї нації, але і національного суверенітету, що зумовлює нездатність проводити власну зовнішню та внутрішню політику.

Якщо країна захищає та підтримує свої національні символи, історію, культурні особливості, то це дозволяє їй проводити самостійну політику, формулювати національні інтереси, цінності, які поважатимуть оточуючі суб'єкти

міжнародних відносин. Буває дуже складно протистояти процесам глобалізації, особливо її позитивним аспектам тому іноді навіть необхідно користуватися тими можливостями та перевагами, які вона надає. Особливо цікавим є те, що країни можуть бути як об'єктами, так і суб'єктами глобалізації. Деякі країни підлаштовуються під процеси глобалізації, а в інших спостерігається сплеск національної свідомості, проявляється цікавість до своєї національної самобутності. Отже, глобалізаційні процеси для національної ідентичності досить суперечливі тому, що вона як змінює національну ідентичність світу, так і сприяє відродженню націй.

А все-таки, поява та становлення нової модернізованої інтегрованої ідентичності, хоч і є проявом кризи ідентичності націй, проте дозволяє людям адаптуватись у мінливому світі, розвиватись разом з прогресом цивілізації. «Взагалі, основними рисами глобалізованої культури є: взаємозалежна міжнародна система держав, глобальне середовище та міжкультурний обмін, інформатизація, ефективність засобів зв'язку та їх великі масштаби використання, комп'ютеризована передача інформації з будь-якої точки світу, полегшення міжнародної комунікації»[77,с.1].

Через те, що глобалізація є чинником формування масової культури, вона сприяє еволюції монокультурного світу, в якому дуже важливу роль грає інформатизація. Проблема національної ідентичності актуалізується у глобалізованому світі, в умовах руйнування фундаментальних основ національних особливостей, тому формується навіть новий тип мислення індивідів, який має назву космополітичний, за яким людина вважає себе громадянином світу, частинкою всього людства, а не лише окремої країни. Саме тому національна ідентичність в умовах глобалізації гарантує захист та підтримку духовних та матеріальних цінностей нації, та від неї залежить збереження та існування нації у майбутньому.

Глобалізація спричиняє широкомасштабну мовну, культурну та особливо інформаційну експансію країн зі слабкою, або недостатньо міцно сформованою національною ідентичністю, криза якої загрожує втратою громадянами своєї національної приналежності та ціннісних орієнтирів, а також зникає віра у свою

країну та її майбутнє, колективна пам'ять, натомість з'являється відчуття неповноцінності своєї культури порівняно з чужими культурними надбаннями інших країн. Варто зазначити, що для багатьох країн проблемним є переусвідомлення своєї національної ідентичності у сучасному світі, переформатування її відповідно до сучасних умов. Разом з тим, глобалізація змінює політичну систему таким чином, що може виникати криза у традиційній національній державі, яка підпорядковується наднаціональним та транснаціональним структурам, і вплив окремої держави на них може бути проблематичним (ЄС). Як наслідок, ефект таких структур перш за все виражається у формуванні нових правил та норм зовнішньої та внутрішньої політики держав, а також зачіпає ситуацію всередині суспільств. Тобто яскраво вирізняється у цьому випадку вплив глобалізації на політичний аспект національної ідентичності держав.

Також необхідно розуміти, що процес створення єдиного економічного простору впливає на національну ідентичність. Якщо країна не бере участі у цьому процесі, то ефективний розвиток національної економіки здається малоімовірним та дуже важким. Інтеграція у міжнародне економічне середовище також спричиняє зниження важливості національної ідентичності та її розмивання. «Окрім цього, глобалізаційні процеси, спричиняють утвердження нових культурних стандартів, які є загальними для більшості населення світу, які можуть у майбутньому поширюватись далі та інтегруватись у нові середовища»[55,с.7]. При цьому держави або повністю приймають нові культурні орієнтири, або адаптують глобалізаційні тенденції та впливи до своїх особливостей та самобутності. Важливо, щоб фундамент національної культури був міцнішим, ніж нові культурні стандарти, що допоможе запобігти кризі національної ідентичності.

Отже, ефект глобалізації на національну ідентичність складний, багатовимірний, та може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Глобалізація може розмивати національну ідентичність, інтегрувати країни у спільне культурне, політичне та економічне середовище, або навпаки сприяти підвищенню в країнах прагнення захищати власні національні особливості, символи, традиції, звичаї.

3.2. Шляхи збереження самобутності націй в епоху глобалізації

Загалом в умовах глобалізації проблема формування, захисту та збереження національної ідентичності зумовлена зокрема великими міграційними потоками. «У країнах з великою кількістю мігрантів спостерігається стик інтересів між представниками інокультурного середовища та наслідувачами панівної культури нації. Завдяки толерантності, національні меншини тепер мають можливість об'єднуватись для захисту своїх інтересів в країні проживання»[69,с.3]. З усім тим, до прикладу можна привести європейську офіційну політику, яка концентрується на формуванні транснаціональної ідентичності й зацікавлена в об'єднанні багатьох націй у єдиному для них просторі, в якому існують для всіх членів союзу єдині права, обов'язки, політичне спрямування, валюта та деякі інші аспекти. У пострадянських державах, також і в Україні, чітко вирізняються тенденції вестернізації, які переплітаються зі спротивом процесам глобалізації. Це проявляється у прагненні підтримати національну самобутність, відродити культурні традиції.

«На вирішення проблеми національної ідентичності у сучасному світі суттєво впливає сфера освіти, яка здатна через освітні заклади змалечку формувати у свідомості людей повагу до власних національних символів, літературних надбань, історичних коренів та мови»[62,с.7]. І це особливо важливо на даний час, коли людина має доступ до стількох можливостей та цінностей глобального світу, які можуть вплинути на її ідентифікацію. Головний акцент в освіті для громадян має бути спрямований на засвоєння історичних фактів про свій народ та його досвід протягом існування, на вивчення мови, заклик шанувати свою етнічність та любити й поважати рідний край та його цінності. Розуміння свого походження впливає на ідентифікацію людини, а від ідентифікації кожної людини ідентифікації залежить чи буде міцною її національна ідентичність у світі, який постійно розвивається.

Тим не менш, держава та сфера освіти повинні передавати молодому поколінню не тільки надбання наших предків, але і сучасні особливості нації та її перспективи, щоб показати, що нація – це не лише минуле, але й наше теперішнє та

майбутнє. У свідомості кожного громадянина повинно бути сформоване відчуття особистої причетності до культури та історії своєї нації. Тому, що люди повинні не тільки враховувати, поважати та знати досвід своїх предків, але і розуміти, що вони самі є творцями сучасної нації та саме від них залежить якої буде її доля колись.

Громадянин у процесі навчання повинен увібрати в себе усі досягнення людства, розвиватись разом зі світом, однак розуміти, що саме людина здатна привносити щось своє у націю, свої вміння та здібності здобувати використовувати на благо держави та цивілізації. Звісно, важливість сфери освіти для процесу збереження самобутності націй важко переоцінити, але вона повинна бути не лише сконцентрованою на власній історії та національній ідентичності, а й навчати взаємодії із загальнолюдськими цінностями культурними та технологічними досягненнями. «Річ у тім, що саме освіта здатна вирішити питання, які постають перед націями через глобалізацію. Необхідно з одного боку формувати таку загальногромадянську свідомість, за якою людина буде відкритою для світу та результатів його еволюції, а з іншого буде мати можливість пам'ятати про свою унікальність, проявляти повагу та позитивно ставилось до своєї етнічності, історії, культури, мови»[79,с.9]. І загалом країни та народи це розуміють, тому часто фіксується баланс між глобалізацією та піднесенням національних патріотичних настроїв. Отже, важливість збереження національної ідентичності повинна бути включена у системи освіти націй.

Зазвичай нації, які ведуть боротьбу, стаючи на захист своєї національної ідентичності в умовах глобалізації стикаються з двома загрозливими процесами. Перший стосується зниження рівня солідарності між членами нації, через піднесення сепаратистських настроїв у суспільстві, як це було в Україні у 2014 році, коли певний відсоток громадян Східної України захотів відділитись від свого коріння та етносу, вважаючи себе частиною культурної спільноти та історичної спадщини Росії. Також сюди входять посягання на культурну, етнічну, релігійну, територіальну, мовну особистість з боку одних країн по відношенню до інших. Другий процес зумовлює уніфікацію джерел національної ідентичності, інформаційний та культурний глобалізм.

Якщо узагальнити, то стає зрозуміло, що у глобальному інформаційному просторі, людина або приймає масову культуру та її сучасні особливості та надбання, або протестує проти втягування себе у глобальне середовище, не даючи нав'язати собі ті образи та символи, які диктують сучасні умови життя. Вплив глобалізації характеризується не лише уніфікацією, універсалізацією та інтеграцією, але й унікальними можливостями для осучаснення національних культур, пошук державами шляхів об'єднання своїх традицій та результатів світової еволюції, щоб розвиватись разом з усіма країнами, мати або здобувати позитивну репутацію та авторитет на міжнародній арені і при цьому не втратити свою унікальність.

«У Європейському Союзі спостерігається універсалізація деяких культурних аспектів, а також освіти та туризму, у поєднанні з національним різноманіттям та своєрідністю членів цієї спільноти, які навіть знаходяться на різних рівнях розвитку»[85,с.8]. Європейський Союз може слугувати прикладом балансу, в якому в умовах глобалізації все ж таки зберігаються національні особливості держав, кожна країна має свою власну національну ідею поряд зі спільною для всіх членів союзу, а також шануються історія, культурні та територіальні межі країн. Хоча й існує тенденція до збільшення взаємозалежності, проте у громадян є можливість працювати за межами своєї країни, мати рівні права для всіх європейців в рамках цього об'єднання.

Культура нації – найефективніший механізм та фундаментальна основа, без якої неможливе збереження її самобутності. За допомогою культури держава може підтримувати, захищати та концептуалізувати свою ідентичність в епоху глобалізації. Культура може виступати засобом національної ідентифікації, взаємодії та взаємозв'язку між людьми, який допомагає консолідувати суспільство, а також сприяє розумінню власної унікальності членами нації. У процесі глобалізації система цінностей може змінюватись, а культура осучаснюватись, що створює площину для кризи національної ідентичності в певних країнах. Культурне середовище кожної нації – це фундамент збереження кожної нації, в центрі якого формуються її особливості, ось чому культура має бути самодостатнім явищем. Важливо звернути увагу на те, що сфера культури, так само як і освітня галузь,

впливає на конструювання та вектор розвитку нації і являє собою ще одне ефективне протиставлення процесам глобалізації. Саме через культуру нація проявляє свою самобутність, демонструє свою інакшість оточуючому світу.

«Мультикультуралізм, який передбачає співіснування багатьох культур в одному середовищі передбачає явище космополітизму, тобто ідеології світового громадянства, яке загрожує зникненням відчуття зв'язку індивіда зі своєю країною, переживання про долю рідного краю»[72,с.10]. Саме культура здатна запобігти явищу космополітизму тому, що вона як створює це відчуття взаємозв'язку зі своєю країною тому, що людина яка зростала у певному культурному середовищі, нерозривно пов'язується з ним на духовному рівні. І чим більше культивується важливість культури для нації, тим сильніше людина тяжіє до свого коріння, своїх традицій та батьківщини.

Глобалізація має на сьогоднішній день більші обсяги та межі поширення культурної стандартизації ніж на початку своїх проявів у світі як на глобальному, так і на локальному рівнях. Культурний обмін відбувається швидше, а також зростає масштаб об'єднання країн у єдиний інформаційний простір, в одних країнах з'являються нові запозичені від інших держав символи, надбання в межах багатонаціональних аспектів культури та навіть економіки. «Країни, які ігнорують важливість участі у загальному науковому прогресі та протистоять глобалізаційним процесам, все одно відчують на собі їх вплив, що перевіряє їхню культуру на міцність. Такі країни вважають свою стійку національну ідентичність єдиним механізмом виживання своєї нації, яка спирається на сформовані протягом історії етнічні традиції»[29,с.6]. У такому випадку загострюється проблема співвідношення сучасності, модернізації та традицій і звичаїв окремих народів.

«Громадяни не повинні бути відсторонені від культури своєї країни тому, що почуття відчуженості становить серйозну загрозу національній ідентичності»[17,с.12]. Якщо країна прагне зберегти свою самобутність та ідентичність, то надзвичайно важливо докласти зусиль для того, щоб громадяни вважали себе частиною культури та були суб'єктами, які приймають активну участь у її збереженні, підтримці та подальшому розвитку. Важливо не допустити

повноцінного впливу глобалізації на культуру та традиції, за якими живе населення, щоб остаточно не зник той етнічний фундамент, на якому нації формувались протягом періодів історії.

Сучасні умови життя схиляють нації до того, щоб індивіди орієнтувались не тільки на свою власну окрему культуру, а й були готові та не відмовлялись від культурної взаємодії та обміну, що може навіть допомогти зрозуміти чим одна культура відрізняється від іншої, і сприяти усвідомленню індивідом своєї унікальності та неповторності. Мова йде про те, що люди мають вчитися жити у глобалізованому світі, а культури повинні не поглинати одна одну, чи об'єднуватись в одну єдину, стираючи особливості націй, але взаємно збагачуватись. Це допоможе запобігти напруженості відносин між країнами, а також появі конфліктів і непорозумінь. Варто зазначити, що можливість діалогу приймається тими країнами, які не сконцентровані лише на своїй ідентичності та не прагнуть жити лише у своєму закритому культурному середовищі. Держави повинні мати змогу та бажання розширювати свою систему та межі своїх комунікацій шляхом діалогу з оточуючими суб'єктами міжнародних відносин. «Взаємна згода між народами та націями важлива для міжнародної безпеки, ось чому виникає потреба у тому, щоб члени націй усвідомлювали свою самобутність та зв'язок з представниками інших культур одночасно»[28,с.4].

Держави, враховуючи особливості кожної з них, не мусять повністю «переходити» на цінності глобалізованого світу, однак загальними мають стати такі цінності як: мир, ненасильство, взаємоповага, рівність, гуманізм, толерантність, терпимість. Глобальний діалог повинен відбуватися на основі цих цінностей, саме тоді він буде ефективним. Якщо буде досягнуто глобального діалогу та миру, то країни збережуть свою самобутність через те, що не буде агресивної експансії, посягання на цінності та територіальну цілісність з боку одних країн до інших. Звісно це складно, і не всі держави стають на шлях миру, обирають діалог. І як показують сучасні події, які відбуваються в Україні, державу, яка хоче війни – дуже складно примусити до миру. Загалом, нації повинні визнавати як свої особливості, так і чужі й вчитися жити у світі культурного розмаїття.

Глобалізація є багатовимірною системою, в якій задіяні всі народи та нації, які знаходяться на різних ступенях розвитку, які мають свої національні ідеї, культури, світосприйняття. Все це впливає на національну ідентичність, та створює проблеми, які людство не навчилось абсолютно ефективно вирішувати»[55,с.5]. Окрім історичної пам'яті, для збереження національної ідентичності та самобутності важливо підживлювати патріотизм, який сприяє прояву у населення прагнення захищати свою державу та її культуру, особливо в умовах глобалізації, коли розмиваються кордони між країнами. Важко уявити сильну націю без патріотично налаштованих громадян, які виявляють любов та повагу до своєї країни. С.Хантінгтон стверджував, що «національна ідентичність формується не лише у свідомості індивіда, але і у соціальних спільнотах та народах і саме тому ідентичність є ядром світового суспільства, без чого не існує індивіда, спільноти й тим паче нації»[57,с.21].

Патріотизм також здатен боротись проти космополітизму, і разом з тим він не заперечує повагу до інших народів та всього того, що для них важливо. Патріотизм створює сприятливе середовище для розвитку нації та її ідентичності. Але все ж таки, в епоху глобалізації загострюються проблеми національної ідентичності, які пов'язані з прагненням народу до самовизначення та самобутності з бажанням захистити свою унікальність. Загроза міжнаціональних конфліктів та проявів сепаратистських настроїв серед населення не зникає і не перестає бути однією з ключових проблем сучасного глобалізованого світу.

Релігія також виступає одним з основних механізмів захисту самобутності націй тому, що може запобігати етнічній асиміляції, якщо людина з певним віруванням, яке є фундаментальною частиною її національної ідентичності, опиняється в інокультурному середовищі. Взагалі, ідентичність змінюється разом зі своєю основоположною ідеєю, яка виступає одним з її складових елементів, та характеризує саму націю. У випадку трансформації ідеї нації, розхитується стійкість національної ідентичності.

«Суб'єктами, які мають можливості сприяти становленню балансу між збереженням національної самобутності та участю у процесі еволюції світу є влада

держав, а також їх політична та інтелектуальна еліта, які можуть стати лідерами думок та впливати на формування громадської свідомості певної частини населення»[66,с.19]. Ефективне управління сферою культури важливе для збереження національної ідентичності, зокрема у молодого покоління. Для пробудження або конструювання національної свідомості варто закликати молодь до прояву зацікавленості та підтримки власної культури та мови.

Реагуючи на зміни у світі, які спричинила глобалізація, держави мають переформатувати свої механізми посередництва, а також переглянути мовний фактор у своїй політиці. Однак це стосується не лише національного способу спілкування. «Насамперед країни мають прийняти рішення, якій мові варто надати статус офіційної, особливо якщо в країні спостерігається мовне розмаїття, і чи потрібно надавати такий статус іншим мовам»[37,с.4]. Відсутність узгодженості щодо мовного питання не повинна створити загрозу консолідації суспільства, що може негативно вплинути на національну ідентичність. «Мова є, перш за все, втіленням цінностей та культури її носіїв»[37,с.4]. Для збереження самобутності націй дуже важливо не лише по-своєму розвиватись у сучасних умовах, але й повертатися до свого коріння, до своєї традиційної та духовної культури, вивчати, підтримувати та шанувати такі її аспекти, як архітектурні літературні та історичні пам'ятки, свята, звичаї, народні танці, та музику.

«Кожна людина, яка живе на планеті, повинна ідентифікувати себе з певним народом, чи нацією, бути частиною спільноти»[30,с.20]. І для того, щоб відчувати об'єднаність зі своєю рідною країною та її самобутністю, треба концентруватись на тому, що члени нації мають між собою спільного. Наприклад територія, в межах якої вони всі живуть, загальнонаціональна мова, якою всі спілкуються, символи країни, які всі шанують, традиції, правила, норми та закони, яких всі дотримуються та інші не менш важливі аспекти, які в жодному разі не мають бути втрачені нацією. «Щоб цього досягти, треба створити зрозумілу та привабливу для суспільства національну ідеологію, яка здатна збудувати для спільноти прийнятний вектор розвитку, скерувати зміст внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка пояснює сенс існування особистості в рамках загальнонаціональної ідентичності»[63,с.13].

Якщо не вирішувати це важливе питання, то це призведе до погіршення відносин між членами нації та втратою взаємозв'язку між ними і як наслідок, відсутності почуття єдності, що зумовить розкол суспільства, погіршення загальної ситуації в країні і збільшить ризик згасання національної самобутності тому, що через роз'єднаність суспільства не буде єдності серед тих, хто має цю самобутність масштабно і, разом з тим, ефективно підтримувати та берегти.

Отже, для збереження самобутності націй необхідна така система освіти, яка зможе впливати на свідомість молодого покоління нації, змалечку привчаючи громадян шанувати та берегти символи, традиції, звичаї історію, ідею та образ своєї країни. Також важливою є сфера культури, яка виступає фундаментом самобутності кожної нації. Окрім цих аспектів, на збереження особливостей народу впливає ефективна мовна політика, релігія, формування почуття патріотизму та консолідація суспільства, яке, відчуваючи свою єдність, здатне ставати на захист всього, що робить власну націю унікальною, навіть в умовах глобалізації, яка розмиває кордони між країнами та кидає виклик феномену національної ідентичності.

3.3. Виклики українській ідентичності

«Наслідки глобалізації також проявляються у проблемі національної ідентичності в Україні, однак їх особливості полягають у тому, що Україна знаходиться між західними та східними зонами впливу сучасної цивілізації»[22,с.9]. Україна також занурюється у глобальну економічну, політичну та культурну та інформаційну системи, що зумовлює процеси розмивання національних особливостей і культурних кордонів між країнами, а також сприяє конкуренції у розвитку між ними. Від вирішення проблем, які стосуються української національної ідентичності, залежить майбутнє держави, її перспективи та умови життя нашого народу. В Україні протягом тривалого історичного періоду спостерігались відмінності у самоідентифікації між різними частинами населення, що завжди посилювало розкол серед громадян, які мають бути одним цілим.

«У новій системі світового порядку цими центрами впливу виступають США, Росія, і так само Китай»[32,с.3]. Навколо них об'єднуються країни, які поділяють з ним спільні цінності, або які від них залежать економічно, чи навіть політично. Звісно, широкомасштабне вторгнення Росії на територію України неабияк об'єднало українське суспільство, яке проявило себе як єдиний механізм спрямований на захист державності та територіальної цілісності, що зміцнило нашу національну ідентичність. Однак до сьогоднішніх подій, знаходження між зонами впливу провокувало роз'єднаність українського народу, одна частина якого тяжіла до західної цивілізації, а інша до східної, завдяки чому стало можливим піднесення сепаратистських настроїв серед жителів східного регіону нашої держави. З 2014 року в Україні почали з особливою гостротою проявлятися глибинні розбіжності всередині нації, які намагалися не помічати в умовах миру.

Справа в тому, що іноді держави, які вважаються центрами впливу, можуть не лише об'єднувати навколо себе в країні єдиній системі цінностей, але й порушувати ідентичність цих країн, зачіпати їх інтереси, чи відкрито та агресивно виступати проти тих, хто їхні цінності не поділяє, з метою розширення свого впливу та демонстрації світові своєї сили. Звісно, країни можуть демонструвати свою

могутність не лише у військових аспектах, але і у сфері економіки, культури та політики, щоб не втратити свого домінування і проявити рівень свого розвитку. Можна сказати, що глобальна система посприяла тому, що в межах однієї території проживають люди з різним світосприйняттям та баченням майбутнього України. «Саме через це ризик впливу зовнішніх чинників на національну ідентичність українців, мета якого підірвати суверенітет країни, не зник досі»[73,с.4].

Суспільства, всередині яких відчувається розкол, особливо в умовах глобалізації, яка пропонує універсальну об'єднану ідентичність, мають чітко усвідомлювати свою етнічну приналежність до певної нації, що допоможе зміцнити державу, яка стоїть перед викликами сучасного світу. У випадку такого розколу дуже важко зберегти баланс і запобігти внутрішньонаціональним конфліктам, викликаним відмінностями, які, наприклад, мають Європа та Азія. Це, зокрема, різні визначальні аспекти, цінності, ідеології, культуру традиції, уявлення про світ тощо. Ця національна двозначність почала проявлятися, коли Україна здобула незалежність. Росія, яка веде також інформаційну війну проти України, акцентує увагу своїх громадян на роздробленості культури України, яка створена штучно і всі її території «подаровані».

«Захід України завжди був налаштований на європейський вектор розвитку, а Схід до Росії, як нащадка Радянського Союзу, що умовно розділяло колектив країни на два табори, які формувались протягом історії»[61,с.3]. Будь-яка ідентичність нації повинна мати фундамент, який складається з таких елементів як: спільна територія, національна ідея, історична пам'ять, культурний та економічний простір. Важливо зазначити, що у випадку України, досить непросто вирізнити комплекс спільних рис, що зумовлено перебуванням України у складі різних імперій, без власної державності та майже з відсутністю можливостей проявляти свої національні особливості через мову, культуру і т.д.

Вважається, що жителі західних областей є більшими патріотами тому, що перебування під протекторатом Польщі, Австрії, Литви і пізніше Росії, спонукало їх до піднесення патріотичних настроїв, до прагнення зберегти свою ідентичність, не даючи їй розчинитись в середовищі інших національностей та їх культур. А

населення центральних та східних областей перебувало протягом історії у складі однієї країни, яка мала змогу довгий час змінювати, знищувати і не допускати розвитку національних особливостей українців і робила все для їх асиміляції у російському соціокультурному середовищі.

У СРСР, основною характеристикою якого була тоталітарна диктатура, національна ідентичність українців зазнавала найбільших репресій. Саме через те, що Україна перебувала під гнітом СРСР та не мала чіткої етнічної позиції та політики у період світанку своєї незалежності призвело до того, що в Україні сформувалась частина населення зі своїми власними елементами національної ідентичності, зі своєю мовою (російською), культурою, національними символами та національними героями, цінностями та традиціями. Навіть у сучасній історії, громадяни України, які тяжіли до російської ідентичності, могли під час парламентських виборів за допомогою голосування, проводити у парламент країни проросійські партії, які розхитували політичну ідентичність нації і стримували об'єднання та єдність серед керівництва країною, яке здатне маніпулювати суспільними настроями та громадською думкою і бути одним із механізмів формування свідомості населення. Окрім цього, політична еліта, хоч і дуже часто перебувала у змаганні за владу, має ресурси для того, щоб просувати культурні та національні символи нації і вектори її розвитку.

«У сучасному світі у процесі формування національної ідентичності, для її закріплення серед населення, перш за все потрібно щоб члени суспільства погодились прийняти концепцію цієї ідентичності та щоб вона була зрозумілою і привабливою для населення»[28,с.3]. Це бажання має бути підтримане та закріплене політичною елітою держави, і, наостанок, представники пануючих культур повинні бути готові до об'єднання в межах однієї країни, тобто спочатку усвідомити, що між ними є спільного, сконцентруватися на цьому і з цього продовжити творення єдиної нації. Єдність українського суспільства вкрай необхідна не лише в умовах глобалізації, яка сприяє економічному, політичному та культурному об'єднанню світу, але й для захисту свого суверенітету, територіальної цілісності, державності, та наявності ресурсів для ефективного протистояння російській агресії.

До широкомасштабної війни з Росією та до агресії цієї країни у 2014, консолідація українців була недостатньо високою. Тим не менш, усі ці трагічні події об'єднали українську націю перед обличчям ворога, піднесли почуття патріотизму на новий, небачений досі рівень. «Кризові явища української ідентичності проявляються також у протиріччях щодо мови, особливо враховуючи кількість російськомовного населення, у різному соціальному становищі громадян, суперечках між конфесіями»[37,с.6]. І для подолання цієї кризи необхідно мати чітко сформульовану державну політику, спрямовану на нівелювання можливих загроз національній безпеці, включаючи розмивання ідентичності.

Для того, щоб українська національна ідентичність вистояла в епоху глобалізації необхідно: підвищити рівень життя населення, забезпечити рівність прав та обов'язків громадян, а також рівність перед законом, розвивати інститути демократії, формувати повагу та інтерес до культурних, літературних та історичних надбань нації та їх популяризація, подолання економічних, політичних, соціальних проблем, щоб суспільство відчувало себе частиною такої країни, яка прагне успіху та розвивається, до того ж треба заохочувати спілкуватись рідною мовою на загальнонаціональному рівні, цінувати символіку країни та оберігати власні культурні особливості, територію і суверенітет та подолати усі розбіжності, які залишаються між жителями різних регіонів країни.

«В ідеалі для нації, кожен її член повинен поділяти національну ідею країни»[25,с.9]. Насправді більшість українців цілком усвідомлюють свою національну приналежність, однак немає одностайності щодо того, що являє собою нація, які її цінності, прагнення, характерні риси, якою має бути політика і особливо вектор розвитку. Початок повномасштабної війни майже повністю усунув протиріччя між громадянами, що об'єднало націю. Однак до цього часу «процеси формування ідентичності та їх ефективність, залежали від взаємодії та взаєморозуміння між українцями та тими, хто ототожнює себе з російським етносом, що виливалось у конкуренцію проросійської та проєвропейської ідентичностей»[65,с.15]. Все ж таки найбільш ґрунтовний вплив на українську ідентичність має російська культура, яка наголошує на тому, що є спільним між

обома націями, зокрема, віра, історичне минуле тощо, що заважає українцям відчувати свою інакшість, відокремленість, та унікальність. Звісно, окрім акценту на спільності, найбільшою загрозою є підтримка Росією сепаратистських рухів, що надзвичайно поглиблювало роз'єднаність українського суспільства.

Тим не менш, відсторонення впливу російської нації на самобутність українців відбувається прямо зараз і це надає нам такої цілісності, якої ми потребували завжди. Україна створює власний особливий проект національної ідентичності, який, разом з тим, поділяє систему європейських цінностей та формує вектор розвитку, в основі якого лежить інтеграція у європейське соціокультурне середовище та боротьба з усіма політичними, соціальними, культурними проблемами, які ставали на заваді розквіту української держави. Зараз можна стверджувати, що неабияк збільшилась довіра населення до влади, особливо до президента, розширюються межі стосунків із сусідніми державами, а також державами-партнерами, які підтримують Україну в економічному, політичному, фінансовому та військовому плані і, що найголовніше, репутація та імідж країни вийшов на новий позитивний рівень, який важко було уявити ще декілька місяців тому. «Важливо звернути увагу на те, що визначає українців як єдину націю»[34,с.8]. Через перебування у складі інших абсолютно різних держав, визначальні чинники українства могли нав'язуватись ззовні і у цьому випадку дуже важливо до кінця усвідомлювати, що українці – самодостатня нація, яка відрізняється від росіян. Наголошуючи на довгому періоді спільного перебування в межах Радянського Союзу, росіяни поширювали наратив про те, що ми один, або братній народ. У цей час, коли українська нація перебуває перед небезпекою, подолання якої вирішить подальшу долю нації та її існування важливо навчитись налаштовувати діалог всередині українського суспільства, щоб розмаїття культури нації більше не роз'єднувало, а об'єднувало українців.

Звісно, український народ найбільше згуртовує любов до свободи, своєї країни та незалежності, а також спільне коріння, історичне минуле, літературна спадщина, національні символи та герої. Саме це робить українців нацією. Ось чому важливо усвідомлювати власну культуру та історію, різноманітність та особливості країни,

жителі якої завжди прагнули свободи, об'єднувались заради незалежності та протистояли репресіям, гніту та утискам на шляху до незалежності, яку тепер треба берегти і цінувати, боротись проти загарбницьких настроїв країни-агресора, яка захоплює території інших країн, використовуючи свій вплив у глобалізованому світі. Тим не менш, Україна має ресурси для спротиву, як глобалізації, так і країнам, які є центрами впливу. Розквіт держави, та протидія викликам можлива за умови підтримки культурних цінностей, збагачення власної культурної спадщини та заохочення суспільства проявляти інтерес, любов та повагу до національної ідеї, мови, традицій, звичаїв, музики, танців, символіки.

«Національна ідентичність напряду залежить від того, як до неї ставляться члени нації»[22,с.12]. І хоч, сучасні події сповнені трагізму, однак саме зараз майже кожен українець відчуває гордість за свій народ, Від національної ідентичності залежить майбутнє нації, її унікальність. «Зрозуміло, що розкол української нації поступово зникає через піднесення єднальних цінностей, що конструюють українську націю, яка усвідомлює свою особливість та відокремленість від Росії і разом з тим відчуває зв'язок з європейськими цінностями, прагне до демократії та рівноправ'я»[76,с.293].

Україна, як і кожна країна, прагне відчувати на собі позитивні наслідки глобалізації, і на сьогоднішній день наша держава має набагато більше ресурсів та шансів зберегти свою національну ідентичність, що надзвичайно важливо, враховуючи потоки біженців, які рятуються від війни за межами української території і які, відчуваючи любов до своєї батьківщини, мови та культури, тепер у більшості будуть прагнути не швидше асимілюватись у новому середовищі, а повернутись у свій рідний край, щоб збагачувати та розвивати його. На долю української нації випало найтяжче випробування, але якщо ми встоїмо, то використаємо свій історичний шанс стати визначною та могутньою нацією, приклад з якої будуть брати у всьому світі.

Отже, українська національна ідентичність протягом свого існування пройшла багато випробувань та опинялася перед серйозними викликами, які загалом пов'язані з існуванням України у складі інших держав. Саме це спричинило розкол в

українському суспільстві, яке розділилося на проросійське та проєвропейське. Сучасні події глибоко згуртовують українців і підносять наш народ на принципово новий рівень розвитку, що допоможе мати усі необхідні ресурси для збереження національних особливостей та української самобутності в умовах глобалізації.

ВИСНОВКИ

1. На основі проведеного у дипломній роботі дослідження, мета якого полягала у визначенні сутності феномену національної ідентичності в епоху глобалізації, було виявлено, що національна ідентичність – це багатовимірне поняття, яке з одного боку означає унікальні характерні риси, притаманні кожному окремому народу, наприклад : територія, мова, культура, менталітет, традиції, цінності, символи. Для окремої особистості національна ідентичність являє собою відчуття приналежності до певної нації, ототожнення з її особливостями, що об'єднує людей в єдину спільноту, зазвичай у межах держави. Отже, можна зробити висновок про те, що національна ідентичність є основоположною для об'єднання членів суспільства в межах держави.

У процесі аналізу різних підходів щодо визначення поняття «національна ідентичність» було виявлено, що у вітчизняній та західній науці одними з найпоширеніших є примордіалістський (соціобіологічний та еволюційно-історичний вектори), модерністський, постнекласичний або конструктивістський способи. Примордіалісти за соціобіологічним напрямом вважають націю найвищими рівнем розвитку етносу, а за еволюційно -історичним, нація виступає спільнотою людей, яких, зокрема, пов'язує між собою спільне історичне минуле. Модерністи натомість наголошують, що сучасні нації – не дар природи, а результат економічних, суспільних, політичних змін всередині країн. Конструктивістський підхід заснований на розумінні нації, як штучно утвореної спільноти, члени якої об'єднуються на фундаменті спільності.

2. В ході розгляду різних концепцій національної ідентичності у вітчизняній та зарубіжній науці, зокрема політології, виявилось, що проблеми національної ідентичності досліджує велика кількість науковців, зокрема серед західних дослідників варто виділити Е. Сміта, Р. Брубеккера, а серед українських – Г. Касьянова, Є. Макаренка та інших. Наприклад, Георгій Касьянов займався дослідженням нації та національної ідентичності й виділяв такі концептуальні підходи: державницький, етнологічний, комунікативний та інструменталістський.

Окрім цього, американський науковець С.Шульман, розробив комплекс структурних елементів національної ідентичності, досліджуючи її громадську, культурну та етнічну складові. Вітчизняна дослідниця В. Даренська сформувала власну концепцію національної ідентичності, в якій виділяла протонаційний, романтичний, сучасний та постмодерний підтипи цього феномену. Ш. Страйкер визначав, що соціальна роль індивіда у суспільстві важлива для його громадянської ідентичності, а отже і для національної. Вітчизняний науковець Є. Макаренко за етнопсихологічною концепцією виділяв поліетнічний, етноцентричний та транс етнічний види національної ідентичності. Загалом багато українських та зарубіжних вчених приділяють велику увагу питанню національної ідентичності, розробляють підходи та концепції, які допомагають зрозуміти сутність цього феномену, його структуру та типологізацію.

3. Під час дослідження чинників і механізмів формування національної ідентичності з'ясувалося, що вплив держави на громадянську свідомість виступає ефективним способом формування національної ідентичності, оскільки соціальна політика держави також спрямовується на зміцнення консолідації населення шляхом заохочення людей бути патріотами та «справжніми громадянами», які мають приймати активну участь у вирішенні питань, що стосуються їхньої держави та її розвитку. Це сприяє безпеці країни тому, що громадянин, який любить та поважає свою країну, пишається власною нацією та членством в ній, має прагнення захищати свою батьківщину, свій народ та його унікальність від будь-яких зовнішніх загроз. Найважливішими чинниками для об'єднання населення на основі спільності, які сприяють формуванню національної ідентичності є загальні для всього населення характерні риси: мова, спільне історичне минуле, територія проживання тощо. Розуміння нацією своєї відмінності від інших дозволяє її членам сконцентруватися на тому, що для них є спільним. Саме тому ми можемо зробити висновок, що для формування національної ідентичності важливі взаємозв'язок та взаємодія всередині суспільства. Також варто звернути увагу на те, що національна ідея зумовлює цінності та умови в яких живе нація, що впливає на середовище, в якому формується національна ідентичність. Від масштабів сприйняття та

підтримки населенням спільної ідеї та образу нації, залежить кількість тих, хто захоче цю національну концепцію берегти.

Культура – це фундамент, на якому тримається унікальність кожного народу, ось чому вона вважається важливим чинником, без якого неможливе формування національної ідентичності. Культура створюється протягом історії розвитку нації і найбільш яскраво вирізняє особливості кожного народу. Для деяких націй, окрім культури, важливим чинником формування ідентичності є релігія. Освіта також впливає на конструювання національної ідентичності. Саме ця сфера допомагає державі впливати на свідомість населення, виступаючи ефективним механізмом формування ідентичності тому, що завдяки їй індивіди змалечку від своїх співгромадян вбирають в себе національні цінності, традиції, вчать історію свого народу, рідну мову та пізнають власну культуру, що сприяє усвідомленню спільності та спорідненості між членами нації. ЗМІ також можна вважати ефективним механізмом формування національної ідентичності, оскільки сферу медіа держави також використовують у процесі становлення ідентичності, зокрема для популяризації серед населення національних героїв, які вважаються взірцем патріотизму та прикладом «справжнього громадянина», який необхідно наслідувати іншим.

4. Характеризуючи тенденції розвитку національної ідентичності, можна сказати, що еволюція ідентичності нації з одного боку є наслідком політичних, економічних та культурних змін в країні, а з іншого ракурсу сама спричиняє значні зміни у суспільстві. На одній території разом з нацією, яка представляє державу, зазвичай співіснують різні національні меншини і якщо їх кількість збільшується, то державі доводиться у певній мірі зміщувати акцент із зміцнення власної національної ідентичності на сприяння міжкультурному обміну і зниження ризику міжетнічних конфліктів. Саме тому, можна зробити висновок, що масова міграція впливає на національну ідентичність, скеровуючи тенденції її розвитку. Окрім цього було визначено, що процес самоідентифікації особистості має дві тенденції: космополітичну, за якою людина вважає себе громадянином світу, а за другим вектором кожен індивід сприймає себе частиною конкретної нації та держави. Ось

чому можна підсумувати, що найефективнішою тенденцією розвитку національної ідентичності в умовах глобалізації є поєднання впливів цього явища з одночасним збереженням культурних особливостей націй, що навіть допоможе боротись з космополітизмом.

Також важливо звернути увагу на класичну типологію національної ідентичності, до якої входять відмінні між собою, наприклад, за світосприйняттям, способом життя населення, західні та не-західні цивілізації. Не зважаючи такі впливи глобалізації як : посилення міграції, інформатизація, міжкультурний обмін тощо, завдяки прагненню країн зберегти свою унікальність, повне злиття цих моделей ідентичності вважається малоімовірним. Модернізація національної ідентичності може передбачати збільшення різноманіття елементів цього феномену. У підсумку, з позитивної точки зору, модернізація може сприйматися в якості можливості для розвитку та оновлення ідентичності через появу нових цінностей, норм, умов, форм відносин і т.д. Тим не менш, прагнення деяких країн до осучаснення аспектів своєї ідентичності та отримання доступу до будь-яких технологічних досягнень, зіштовхується з традиціоналістськими настроями інших спільнот.

5. Під час визначення соціокультурних вимірів національної ідентичності стало зрозуміло, що вони являються тим простором, в якому формуються унікальні особливості кожної нації та її культури, яка є ядром цього простору. Саме у соціокультурному вимірі забезпечується об'єднання членів суспільства в єдину спільноту. Тобто, можна зробити висновок, що соціокультурний вимір відіграє важливу роль у ефективному формуванні та зміцненні національної ідентичності населення на основі об'єднуючих чинників, спільних рис, наприклад загальнонаціональної мови. Держава може позитивно впливати на соціокультурний вимір ідентичності шляхом мотивування громадян до об'єднання та участі у збереженні культурної спадщини тощо. Також культура є однією з найвизначальніших складових національної ідентичності, за допомогою якої громадяни усвідомлюють свою спорідненість, що сприяє взаємодії людей у соціокультурному просторі. Окрім цього, у соціокультурному вимірі між членами

суспільства мають рівномірно розподілятися усі ролі, щоб заціпати важливі як для стабільності, так і для розвитку сфери, а також повинні формуватись такі культурні та соціальні інституції, які зможуть стати орієнтирами для наступних поколінь. Разом з тим, дуже важливо проводити ефективну соціальну політику, забезпечуючи гідні умови життя та рівність прав громадян тому, що таким чином буде більше тих, хто працюватиме на благо держави і буде хвилюватися за долю власного народу. Таким чином, соціокультурний вимір національної ідентичності може стати опорою для стабільного розвитку держави та становлення сприятливої атмосфери для проявів патріотизму членами нації. Отже, ми дійшли висновку, що у соціокультурному вимірі кожної країни формується і визначається громадянська свідомість.

6. У процесі дослідження впливу глобалізаційних процесів на ідентичність націй, було з'ясовано, що існують різні точки зору щодо розуміння явища глобалізації. З одного боку, глобалізація кидає виклик національній ідентичності та створює новий світовий порядок, формуючи взаємозалежність між країнами у соціальному, культурному, економічному та навіть політичному просторі. З іншого боку, глобалізація навпаки сприяє прагненню країн захищати власні національні особливості, культуру, мову, традиції, звичаї, символи. Тобто можна зробити висновок, що глобалізація – це багатовимірне явище і її наслідки можуть бути неоднозначними. Глобалізація зумовила формування відкритого доступу членів суспільства до всесвітнього інформаційного простору, що полегшує пошук необхідної інформації, отримання знань для сприйняття інших націй, розуміння їхньої культури, традицій, поглядів та цінностей. Отже, позитивним впливом глобалізації є можливість отримати інформацію з будь-якої точки світу, а також поступове нівелювання неправильних уявлень про різноманітні нації та їх представників. Це може бути здійснено шляхом поглиблення культурного обміну, який дозволяє порівнювати характерні риси окремих націй, та допомагає їх членам усвідомлювати власну унікальність через розуміння своєї відмінності від інших. Збільшення міграційних потоків, що спричиняє глобалізація, також впливає на національну ідентичність, оскільки мігранти можуть не лише адаптуватись до

пануючої в країні культури, але і створювати в межах держави перебування власні культурні спільноти зі своїми традиціями.

Окрім цього, завдяки глобалізації способи повсякденного спілкування стають простішими та швидшими. Однак збільшується популярність англійської мови, яка вважається універсальною, через що для особистості рідна мова може втратити свою важливість та пріоритет. У такому випадку виникає загроза національній ідентичності. Отже, можна говорити про те, що національні мови також зазнають впливу глобалізації. Загалом держави стикаються з проявами глобалізації у соціальній, культурній, економічній та культурній сферах. Разом з тим, глобалізаційні процеси призводять до світової конкуренції, встановлюють для суспільства всезагальні цінності та норми, а також знижують бар'єри між різними культурами. Саме тому для держав дуже важливо вміти пристосувати власну національну ідентичність до нових умов, які диктує глобалізація і при цьому захищати власну унікальність. Варто додати, що не зважаючи на суттєві негативні наслідки глобалізації, національний розвиток все ж не може повноцінно проводитись в умовах ізоляції, саме тому можна підсумувати, що сучасним націям дуже складно протистояти процесам глобалізації, особливо її позитивним аспектам, тому іноді навіть необхідно користуватися тими можливостями та перевагами, які вона надає.

7. У ході визначення шляхів збереження самобутності націй в епоху глобалізації, вдалося підсумувати, що найефективнішими з них є: 1) формування стандартизованої системи освіти як середовища, в якому змалечку громадянам прищеплюються любов та повага до рідного краю, його цінностей та символів, заохочується вивчення рідної мови, засвоєння історичних фактів про власний народ та його досвід, звертається увага на сучасні особливостях нації та території, на якій вона проживає, а також на перспективи її розвитку у майбутньому; 2) щире прагнення нації оберігати свою культуру та її спадщину тому, що вона є фундаментом самобутності; 3) становлення глобального діалогу і миру, що допоможе країнам зберегти свою цілісність та самобутність завдяки відсутності агресивної експансії, посягань на цінності та суверенність з боку одних країн до

інших; 4) підживлення почуття патріотизму, що сприяє бажанню членів нації захищати свою державу, її культуру, мову, територію, особливо в умовах глобалізації, коли розмиваються бар'єри між країнами; 5) усвідомлення спорідненості та зв'язку між громадянами через концентрацію на тому, що є для них спільним, що робить їх «єдиним організмом», наприклад територія, на якій вони всі разом проживають, національна ідея, яку підтримують, схожий менталітет, офіційна мова, традиції та закони, яких всі мають дотримуватись тощо; 6) релігія, як фундаментальна частина ідентичності певних націй, здатна запобігати повноцінній етнічній асиміляції індивідів у «чужому» культурному середовищі.

8. У процесі дослідження викликів, перед якими опинялась українська ідентичність, з'ясувалось, що особливості прояву наслідків глобалізації в національній ідентичності України зумовлені її знаходженням між західними та східними центрами впливу світової цивілізації, що здавна провокувало роз'єднаність українського народу, одна частина якого тяжіла до західної цивілізації (проєвропейський вектор розвитку), а інша до східної через почуття спорідненості з Росією, що роз'єднувало націю, яка має бути одним цілим в умовах процесу всесвітньої інтеграції та уніфікації. Протиріччя щодо мови, різне соціальне становище громадян, суперечки між конфесіями, різко відмінне бачення майбутнього України поглиблювали кризові явища української ідентичності. Через це у період становлення української ідентичності було непросто сформувати комплекс спільних рис для всієї нації, оскільки народ України був розділений між країнами та імперіями, що заважало повноцінним проявам його особливостей, наприклад через мову і культуру. Формування міцної ідентичності в Україні довгий час залежало від взаєморозуміння та подолання конкуренції між громадянами, які усвідомлюють свою приналежність до українського етносу та тими, хто тяжіє до російського. Саме тому можна зробити висновок, що раніше консолідація українців перебувала на недостатньо високому рівні.

Тим не менш, початок повномасштабної війни з Росією, яка захоплює території інших країн, щоб розширити свій вплив у глобалізованому світі, майже повністю усунув вищевикладені протиріччя між українцями. Саме це дозволило

об'єднати український народ тому, що люди які вважали Росію братньою країною позбавились ілюзій, усвідомили свою приналежність до української нації, зрозуміли важливість власної мови для ідентичності, побачили відмінність між українською і російською культурою та цінностями. Сучасні трагічні події показали, що українці – самодостатня нація, яка має ресурси для спротиву як негативним наслідкам глобалізації, так і російській агресії, на що вказує сьогоднішня згуртованість громадян. У цей час Україна постала перед одним з найбільших викликів своїй ідентичності, подолання якого вплине на те, чи буде існувати українська державність та ідентичність у майбутньому. Ось чому варто підсумувати, що у період такого важкого випробування для України надзвичайно важлива єдність у суспільстві, а також уміння налаштовувати діалог між громадянами, щоб культурні чи мовні протиріччя більше не роз'єднували українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амельченко Н. Міф та нація – переплетення філософського та політичного дискурсів. *Філософська думка*. 2003. №6. 712 с.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. 2 вид., перероб. Київ : Критика, 2001. 272 с.
3. Бабкіна О. Транзитивне суспільство. Сучасна політична лексика : навчальний енциклопедичний словник-довідник / За ред. Хоми Н.П. Львів : «Новий світ-2000». 2015. С. 396 с.
4. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. 150 с.
5. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролєєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ : Дух і Літера, 2020. 416 с.
6. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Брюбейкер Р. [Переклад з англійської Олександра Рябова]. – Львів: Кальварія, 2006., 280 с.
7. Була С. Національна консолідація. Сучасна політична лексика : навчальний енциклопедичний словник- довідник/ За ред. Хоми Н. П. Львів : Новий світ 2000, 2014. 184 с.
8. Даренська В.М. Історичні типи рефлексії національної ідентичності. 2008. - № 2. – 126 с.
9. Вдовичин І. Криза суверенної держави і проект владного інституту глобальної спільноти. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Т. 37. В. 3. 27 с.
10. Коржов Г.О. Особливості територіальної ідентифікації населення.// *Соціологія*. Видавництво «Ранок», Донецьк, 2009., 12 с.
11. Гібернау М. Ідентичність націй / Гібернау М.; [пер. з англ. П. Тарашука; ред. Л. Марченко]. – К. : Темпора, 2012., 303 с.
12. Гнатюк О. Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005., 230 с.

13. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. Мова і суспільство. 2015. №5. 60-69 с.
14. Губерський Л. В. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. Київ, 2002. 580 с.
15. Дерев'янюк І.П. Асиметрія Б. Уомакка як нова світоглядна парадигма. Зовнішні справи. – 2015. – №7. – С. 80–85. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/17259> (дата звернення: 26.05.2022).
16. Домінік М. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації. Домінік М., Жан-Люк М., Філіп П., Пер. з фр. Марічева Є. К.: Вид. «КМ Академія», 2005., 302 с.
17. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Забужко О. - К.: Факт, 2006. 123 с.
18. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. Політичний менеджмент. 2008. №. 5. 115 с.
19. Картунов О. Вступ до етнополітології: науковонавчальний посібник. Київ : Інститут економіки, управління та господарського права, 1999. 245 с.
20. Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму : монографія. Видав. «Либідь». 1999., 352 с.
21. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М.А. Козловець; Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2019. 558 с.
22. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. 2 –ге видання., Львів, 1997. 55 с.
23. Лазоренко О. В., Лазоренко О. О. Теорія політології : навчальний посібник. Київ, 1996. 179 с.
24. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / пер. з нім. О. Логвиненка. Київ : «К.І.С.», 2008. 240 с.
25. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. К.: МАУП, 2003, 200 с.
26. М.Тиводар. Етнологія: Навч. посібн. — Львів: Світ, 2004. — 624 с.
27. Майборода. О. Гобсбаум Ерік. // Політична енциклопедія., Київ. 2011. 321с.
28. Макаренко Є. Етнічна ідентичність особистості: основні характеристики та типи. Донецьк: ТОВ «Юго - Восток, Лтд». 2006., 200 с.

29. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади /пер. з фр. Л.Кононовича. Львів : Кальварія, 2003. 216 с.
30. Москаленко В. В. Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості. Психологія: зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. Вип. 17. 175 с.
31. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. – К. :, 2011. 272 с.
32. Розумний М. К. Національна ідея – відповідь на виклик часу: Матер. наук. конф. / Упоряд. 2001 // Політика. Політичні науки. Реферат. жур. 2001.
33. Палій Г. О. Проблема формування української політичної нації: аспект загальнонаціональної ідентичності. Політичний менеджмент. 2003.№ 1.100 с.
34. Ренан Е.Ж. // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. Київ. 2002., 547 с.
35. Рубан Ю. Г. Сучасна демократія і національна ідентичність: нерозривність конструювання / Ю. Г. Рубан. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 96 (Частина 1). 2011., 300 с.
36. Руденко. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності/ Монографія. Київ, 2020., 364 с.
37. Сторожук С. В. Націоналізм: проблема визначення та інтерпретації. Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія. 2014. № 31. 28-33 с.
38. Титар О. В. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір : дис. докт. філос. наук : УДК 130.2, Харків, 2016., 439 с.
39. Ткачук А. Ф., Наталенко Н. В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки / А. Ткачук, Н. Наталенко. Видав. «Юстон», 2020., 97 с.
40. Anderson B. Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism. London, England: 1991., 35 p.
41. Barrett M. The development of national identity: A conceptual analysis and some data from Western European studies. In Barrett, M. Riazanova, T. & Volovikova M. (Eds.) 2001. 213 p.

42. Brewer M. B. The many faces of social identity: Implications for political psychology. *Political Psychology*. 2012., 115 p.
43. Brewer M. B., & Gardner, W. Who is this "we"?: Levels of collective identity and self representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71. 2013., 93 p.
44. Brubaker R. *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2002., 200 p.
45. Callero P. The sociology of the self. *Annual Review of Sociology*, 29. 2014., 115 p.
46. Danks C.J. *Globalization and National Identities: Crisis or Opportunity.* // P. Kennedy. Chapter 2. // Catherine J. Danks. 2010. 356 p.
47. Erikson E. H. *Identity and the life cycle*. New York: W. W. Norton & Company Inc. 1998., 8 p.
48. Fontana J. *La Construcción de la Identitat. Reflexions sobre el Passat i sobre el Present*; Editorial Base: Barcelona, Spain, 2005. 38 p.
49. Giddens A. *Sociology*. Cambridge: Polity Press. 2001., 300 p.
50. *Globalization and its impact*. Cambridge University Press. 2016., 49 p. URL: <https://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/rep2.pdf> (дата звернення: 21.05.2022).
51. Gnatenko P.I. National identity and historical memory / P.I. Gnatenko // Vol. 21, № 10. 2018., 164-169 p. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2018_21_10_22 (дата звернення: 19.05.2022).
52. Greenfeld L. *Advanced introduction to nationalism*. Cheltenham, Edward Elgar, 2016., 137 p. URL : <https://www.researchgate.net/publication/322553726> (дата звернення: 13.04.2022).
53. Hall S. The question of cultural identity. Chapter 6. /*Modernity and its features*. London. 2011., 323 p.
54. He J. R., Yan J. R. Discussions from Ethnic Identity to National Identity. *Journal of the Central University for Nationalities: Philosophy and Social Sciences Edition*, 2010., 12 p.
55. Held D., Goldblat D., McGrew A. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press., 2000., 8 p.

56. Hobsbawm E. J. The invention of tradition. New York, NY: Cambridge University Press. 2001., 122 p.
57. Huntington S. The clash of civilizations and the remaking of world order I. USA. 1996., 409 p.
58. Hussak J. Early Conceptions of National Identity: Causes and Consequences. Cambridge. 2017., 41 p.
59. Jasso G. Identity, Social identity, Comparison and Status. -New York University. 2013., 50 p.
60. Kireeva S.M, Popova L.I. The main trends, methods, tools and forms of patriotic education in higher education. Bulletin of the Scientific Library / Issue 4. Kharkiv, 2015., 317 p.
61. Kohut Z. The roots of identity: Studies in early modern and modern history of Ukraine. Kyiv: Critique, 2004., 230 p.
62. Korostelina, K. History Education in the Formation of Social Identity. Toward a Culture of Peace; Palgrave MacMillan: New York, NY, USA, 2016., 33 p.
63. Larrain J. Ideology and cultural identity: Modernity and the presence of the Third World. Shanghai: Shanghai Education Press. 2003., 13 p.
64. Masolo. D. A. Community, identity and the cultural space.// Dans Rue Descartes. 2003., 51 p.
65. McGlinchey S., Karakoulak M., Pikulicka-Wilczewska A. Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives. Bristol, 2016., 278 p.
66. Parmenter L. Constructing National Identity in a Changing World. British Journal of Sociology of Education. 1999., 463 p.
67. Pidberezhnyk N.P. Theory and history of public administration. Lviv, 2018., 323p.
68. Rae D. Globalization and the European union. 2007. 586 p. URL : <https://www.oecdilibrary.org/docserver/038471381552.pdf> (дата звернення: 29.04.2022).
69. Rapoport H. Migration and Globalization: What's in it for Developing Countries?. IZA Discussion Papers. 2016., 24p.
70. Richards B. National identity and social cohesion: theory and evidence for British social policy.//. London, 2013. 337 p.

71. Schulman S. Challenging the Civic / East Dichotomies in the Study of Nationalism /Comparative Political Studies. – №5. 2002., 500 p.
72. Shchurko U., Datsko O., Dudáš T., Socioeconomic and Cultural Dimensions of National Identity in the Globalized World, Journal of International Studies. Lviv. 2016., 375 p.
73. Sheiko I., Petrova R. Globalisation progresses: Challenges for Ukraine. Kharkiv. 2018., 3 p.
74. Smith A. The Diffusion and Nationalism: Some Historical and Sociological Perspectives / A. Smith // British Journal of Sociology. Vol. 29. – № 2. 2002.,235 p.
75. State Consolidation and National Identity//Science and technique of democracy, No. 39. 2003., 12 p.
76. Stepyko M.T. Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation: monograph. 2011., 336 p.
77. Streeten P. Integration, Interdependence, and Globalization. Finance and Development Press. 2014., 45 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/streeten.htm> (дата звернення: 30.04.2022).
78. Stryker Sh. The past, present and future of an identity theory. Social Psychology Quarterly. 2000., 297 p. URL : <https://doi.org/10.2307/2695840> (дата звернення: 10.05.2022).
79. VanSledright B. Narratives of nation-state, historical knowledge, and school history education. Rev. Res. Educ. 2008., 146 p.
80. Zhuojun, Wang, Hualing. National Identity in the Era of Globalization: Crisis and Reconstruction. // Social Sciences in China. 35 (2). 2012., 54 p.